

Πρωτοχριστιανικός συμβολισμός στis Φθιώτιδες Θῆβες Θεσσαλίας

ΚΑΤΕΛΗΣ ΒΙΓΚΛΑΣ*

«Τὰς θείας καὶ ὑψηλὰς καὶ ἀύλους τῆς θεότητος ἐνεργείας νοεῖν ἢ λέγειν ἀδύνατον, εἰ μὴ εἰκόσι καὶ τύποις καὶ συμβόλοις τοῖς καθ' ἡμᾶς χρησαίμεθα».

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἔκδοσις ἀκριβῆς
τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, 1,11 P.G. 94, 801AB.

Περίληψη

Ἐπειτα ἀπὸ τὸν ἱστορικό-φιλοσοφικό ὄρισμό τῆς ἔννοιας τοῦ συμβόλου, ἀκολουθεῖ ἡ παρουσίαση ἀντιπροσωπευτικῶν πατερικῶν θεωριῶν γιὰ τὰ σύμβολα καὶ τὸν συμβολισμό. Στὴ συνέχεια ἐρμηνεύονται τὰ κυριότερα πρωτοχριστιανικὰ σύμβολα ποὺ ἀπαντῶνται στis Φθιώτιδες Θῆβες Θεσσαλίας. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τους λήφθηκε κυρίως ὑπ' ὄψιν ἡ σημασιολογία τους ἀπὸ τὴν Βίβλο καὶ τὰ πατερικὰ κείμενα, ὡς πλησιέστερες πηγές στὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία τὰ σύμβολα χρησιμοποιήθηκαν. Ἡ ἐρμηνεία τῶν συμβόλων δὲν βασίστηκε στὴν τυπολογικὴ παρουσίασή τους, οὔτε καὶ θεωρήθηκαν ὑπὸ τὴν ὀπτικὴ τῆς ἱστορίας τῆς Τέχνης, ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἐστίαστηκε στὴ θεολογικὴ καὶ πνευματικὴ διάστασή τους, ὅπως διαμορφώθηκε καὶ ἴσχυε στὴν ἱστορικὴ περίοδο ἐμφάνισής τους. Ὡστόσο, τὸ γεγονός ὅτι τὰ σύμβολα δὲν ἐξαντλοῦνται σὲ ὅ,τι παριστοῦν, τὴν κλιστὴ ὄψη τους, προϋποθέτει μίαν μορφή ἀναγωγῆς ὄχι μόνον στὸ νοητό, ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτοῦ, στὴν ἐνοποιὸ ἀρχὴ ποὺ παρέχει τὴν δυνατότητα ἐπαλήθευσής τους.

Λέξεις κλειδιά: Πρωτοχριστιανισμός, Συμβολισμός, Θεολογία, Ἱστορία, Ἐρμηνεία.

* Ὁ Κατελῆς Βίγκλας εἶναι Ἱστορικός, κάτοχος Μ.Δ.Ε. Θεολογίας καὶ Δρ. στὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.

1) Σημασία τῆς ἔννοιας τοῦ συμβόλου

Οἱ λαοὶ χωρὶς γραφὴ καὶ οἱ προϊστορικοὶ πολιτισμοὶ χαρακτηρίζονταν ἀπὸ μία ἔντονη χρῆση τοῦ συμβόλου στὶς τελετουργίες, τοὺς μύθους, τὶς Τέχνες, τὴ θρησκεία, τὴ μαγεία. Ἡ ἀρχαιοελληνικὴ κυριολεκτικὴ σημασία τῆς λέξης σύμβολο εἶναι αὐτὴ δύο συναρμοσμένων ἀντικειμένων, ὅπως ξύλων, τὰ ὁποῖα ἔπαιρναν δύο ἄνθρωποι ποὺ συνδέονταν εἴτε λόγῳ φιλοξενίας εἴτε ἐπειδὴ εἶχαν δώσει ἀμοιβαία ὑπόσχεση κρατώντας ὁ καθένας ἓνα ἀπὸ αὐτά, μὲ σκοπὸ νὰ τὸ φανερώσουν ὁ ἓνας στὸν ἄλλον σὲ περίπτωσι ἀνάγκης¹. Τὰ «σύμβολα» ἢ «συμβολαί» παρῆσαν ἀσυλία καὶ ὑποβοηθοῦσαν τὴν ἀσφαλῆ κυκλοφορία τῶν ἐμπορῶν². Ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ αὐτὴ σημασία καὶ χρῆση προῆλθε ἡ μεταγενέστερη σημασία τῆς λέξης, ὅταν δύο πράγματα, καταστάσεις ἢ σημασίες τοποθετοῦνται μαζί, λόγῳ τῆς δυνατότητας ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἐμφάνισι τῆς ἀντιστοιχίας τους, γιὰ νὰ ἀναπαράγουν τὸ ἀρχικὰ συμφωνημένο νόημα. Ἡ λέξι σημαίνει ἔκτοτε ὁποιοδήποτε σημεῖο, σῆμα, σφραγίδα, ἔμβλημα, σύνθημα, ποὺ ἀντιπροσωπεύει κάτι ἄλλο μὲ βάση αὐτὴ τὴν ἀναλογικὴ συσχέτιση.

Ἡ χρῆσι τῶν συμβόλων θεωρήθηκε ὡς μία διαμεσολάβησι, ἴδιον ἀποκλειστικὰ τοῦ ἀνθρώπου, μεταμορφωτικὸ τῆς ζωῆς καὶ διαμορφωτικὸ ὄλων τῶν ἐκφράσεων του, σὲ σημεῖο ὥστε νὰ ἀποδοθεῖ στὸν ἄνθρωπο ἡ ὀνομασία *animal symbolicum*³. Στὴν ἐποχὴ τοῦ μετα-μοντερνισμοῦ τὰ «εἰκονικὰ σημεῖα» θεωρήθηκε ὅτι δὲν διαθέτουν τὶς ἴδιες φυσικὲς ιδιότητες μὲ τὰ ἀντικείμενά τους, ἀλλὰ βασιζονται στὴν ἴδια ἀντιληπτικὴ δομὴ ἢ στὸ ἴδιο σύστημα σχέσεων⁴. Τὸ σύμβολο διαφοροποιήθηκε ἀπὸ τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ φανταστικὸ, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὰ ὄριά του, εἰσάγοντας μία νέα τάξι, μία καθαρὴ μορφή, ὁμῶς ἐξίσου παραγωγικὴ ἀρχετύπων⁵.

1. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Δ., *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*. Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς Ἑλληνικῆ Παιδεία, Ἀθῆνα 1964, τόμ. Η΄, 6799.

2. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ., *Λεξικὸ Ὅρων Ἐπικοινωνίας καὶ Σημειωτικῆς Ἀνάλυσις*. Καστανιώτης, Ἀθῆνα 1980, 233.

3. CASSIRER E., *An Essay on man: an introduction to a philosophy of human culture*. Yale University Press, New Heaven and London 1972, 26.

4. ECO U., *Θεωρία Σημειωτικῆς*. Μτφρ. Ἐφη Καλλιφατιδῆ, Γνώσι, Ἀθῆνα 1988, 295.

5. Γιὰ αὐτὴν τὴ λεπτὴ λειτουργία τῆς συμβολικῆς τάξις βλ. DELEUSE G., «Πὼς ἀναγνωρίζουμε τὸν στρουκτουραλισμὸ», στὸ François Châtelet, *Ἡ Φιλοσοφία. Ὁ Εἰκοστὸς Αἰῶνας*. Τόμ. Δ΄. Μτφρ. Κωστῆς Παπαγιώργη, Γνώσι, Ἀθῆνα 1985, 325-328. Πρβλ. C. LÉVY-STRAUSS, «The Effectiveness of Symbols», in *Structural Anthropology*. Transl. by Claire Jacobson and Brooke Grundfest Schoepf, Allen Lane, The Penguin Press, London 1968, 203.

Στις αρχέγονες πολιτιστικές παραδόσεις τα σύμβολα αποτελούσαν μία αίσθητη άφετηρία για την όργανωση θεμελιωδών νοημάτων συνδεδεμένων με τη μυστηριακή ανταπόκριση στην κλήση για συνολική κατανόηση του τρόπου της ύπαρξης⁶. Τα Χριστιανικά σύμβολα ιδιαίτερα, εκφράζουν ένα άλλο επίπεδο νοήματος από ό,τι αναπαριστούν, αποτελώντας ένα αίνιγμα της μεταφυσικής⁷, το οποίο είναι ανοιχτό σημασιολογικά και ταυτόχρονα καθορισμένο και καθοριστικό όχι μόνο σε σχέση με τις ιστορικές συνθήκες που το παρήγαγαν, αλλά και προς τη δυνατότητα έσχατολογικής απάντησης σε αυτό. Έξαιρετικά γόνιμοι από την άποψη παραγωγής δογμάτων για τον Χριστιανικό συμβολισμό, υπήρξαν οι πρώτοι μεταχριστιανικοί αιώνες, των οποίων μία συνοπτική παρουσίαση των θεωριών άκολουθεϊ.

2) Άντιπροσωπευτικές Χριστιανικές θεωρίες του συμβολισμού έως την πτώση των Φθιωτίδων Θηβών 7ος αι. μ.Χ.

Τα κριτήρια για την έπιλογή των συγκεκριμένων Πατέρων των οποίων οι θεωρίες για τον συμβολισμό παρουσιάζονται είναι: α) ή άντιπροσώπευση με βάση τη σημαντικότητα έκάστου στη Θεολογική και Έκκλησιαστική Γραμματεία των πρώτων έπτά αίωνων μετά Χριστό, και β) ή χρησιμοποίηση των έρμηνειών των περισσοτέρων από αυτών όσον άφορᾶ στον σχολιασμό των συμβόλων των Φθιωτίδων Θηβών που άκολουθεϊ. Οι Πατέρες των οποίων τα δόγματα αναλύονται στο δεύτερο μέρος και των οποίων έπιμέρους έρμηνευτικές προσεγγίσεις παρατίθενται στο τρίτο μέρος είναι: ό Φίλων ό Άλεξανδρινός, ό Ίουστίνος ό Μάρτυς, ό Τερτυλλιανός, ό Κλήμης Άλεξανδρινός, ό Ώριγένης, ό Ευσέβιος Καισαρείας, ό Μέγας Βασίλειος, ό Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ό Γρηγόριος Νύσσης, ό Άμβρόσιος Μεδιολάνων και ό Ίερός Αύγουστίνος. Ένώ στην έρμηνεία των συμβόλων του τρίτου μέρους δέν αναφέρονται άμεσα οι: Διονύσιος Άρεοπαγίτης, Μάξιμος Όμολογητής, Βοήθιος και Ίωάννης Δαμασκηνός, αλλά ή σημαντικότητά τους στην διαμόρφωση της δογματικής του συμβολισμού είναι τόσο μεγάλη, που υπαγορεύει την παρουσίαση κάποιων όψεων του τρό-

6. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ., *Σχεδιάσμα Είσαγωγής στη Φιλοσοφία*. Τεύχος Πρώτο. Δόμος, Άθήνα 1980, 47 και 49.

7. RICOEUR P., *Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation*. Transl. by Denis Savage, Yale University Press, New Haven and London 1970, 12-19.

που πού την συνέλαβαν και την έπεξεργάστηκαν συνοπτικά στο δεύτερο αυτό μέρος. Τέλος, σέ αυτό τὸ κεφάλαιο περιλαμβάνεται μία μικρὴ ἀναφορὰ στὸν Γνωστικισμό, ὡς τῆς σημαντικότερης αἰρέσεως τῶν πρώτων Χριστιανικῶν χρόνων.

Ζώντας στὸν 1ον αἰ. π.Χ. καὶ τὸν 1ον αἰ. μ.Χ. ὁ Φίλων ὁ Ἀλεξανδρινὸς προσπάθησε νὰ ἐφαρμόσει τὴν ἀλληγορικὴ μέθοδο ἀποσυμβολισμοῦ τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης*, καθιστώντας τὴν μία «καλὴ τέχνη»⁸. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς Βίβλου ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, προωθώντας ἕναν συγκεκριασμὸ τῆς μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό⁹. Ἡ θεμελιώδης ιδέα τοῦ Λόγου, ὡς εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, δηλαδὴ τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, θεωρεῖται ὅτι μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὶς πλατωνικὲς Ἰδέες –πὺ δὲν εἶναι ἄλλες ἀπὸ τὶς σκέψεις τοῦ Δημοκροῦ¹⁰– καὶ τὸν αἰσθητὸ κόσμο. Ἐτσι μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἐφόσον ὁ «λόγος» τῆς ὑπαρξῆς τῶν συμβόλων εἶναι νὰ ἀνάγουν στὶς πλατωνικὲς ιδέες, ἡ ἐρμηνεία τοῦς ὀδηγεῖ στὴν ἀποκρυπτογράφηση τῆς σκέψης τοῦ Θεοῦ. Ἐτέρα μέθοδος ἀναγωγῆς εἶναι ἡ παρακίνηση τῆς μυστικῆς θεάς, μέσῳ τῶν σπερματικῶν λόγων στὸν αἰσθητὸ κόσμο· ἡ ἀναγωγικὴ λειτουργία τῶν συμβολισμῶν εἶναι τώρα ἐκδηλη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς σταθερῆς καὶ συνεχοῦς χρήσης τῆς ἀλληγορικῆς μεθόδου στὴν ἐρμηνεία τῆς *Πεντατεύχου*.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν *Καينὴ Διαθήκη* στὰ πρωτοχριστιανικὰ χρόνια, εἴτε ἀντιμετωπίζεται ὡς στειρημένη ἐντελῶς συμβολισμοῦ (μὲ ἐξαιρέση τὴν *Ἀποκάλυψη*), ὄντας ἀπόλυτα θεόπνευστο ἔργο¹¹, εἴτε θεωρεῖται ὀλόκληρη ἕνα μέγα σύμβολο, ἡ ἀπόλυτη ἀλληγορία¹². Ὁ Παῦλος δικαιολόγησε τὴν ἀυθεντικότητα τῆς

8. B. DECHARNEUX - LUC NEFONTAINE, *Le symbole, Que sais - je?* Presses Universitaires de France, Paris 2006, 53.

9. CHADWICK H., Ὁ Φίλων καὶ οἱ Ἀπαρχῆς τῆς Χριστιανικῆς Σκέψης. Πρόλογος-Εἰσαγωγή A. H. Armstrong. Μτφρ. Νίκος Παπαδάκης καὶ Μαρίνα Κόφφα, Ἐπιμ. Ἐλένη Κερκοπούλου, Ἐνάλιος, Ἀθήνα 2006, 31-73.

10. Βλ. τὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ ΜΠΕΝΑΚΗ Λ., «Μιχαὴλ Ψελλοῦ. Περί τῶν Ἰδεῶν, Ἄς ὁ Πλάτων Λέγει. Εἰσαγωγή-Κριτικὴ Ἔκδοση καὶ Νεοελληνικὴ Μετάφραση», ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ 5-6, 1975-76μ 393-423 (στὸ Λ. Μπενάκης, *Βυζαντινὴ Φιλοσοφία. Κείμενα καὶ Μελέτες*. Παρουσία, Ἀθήνα 2002, 425-486) γιὰ τὴν ἐμπέδωση αὐτῆς τῆς ἀντίληψης τοῦ Φίλωνα στὴ Βυζαντινὴ σκέψη.

11. ΑΓΓΕΛΗΣ Δ., *Ἰδεολογικά Ρεύματα τῆς Ὑστερῆς Ἀρχαιότητος*. Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, Ἀθήνα 2005, 98-9.

12. Ἐξ οὗ καὶ ὁ διαχωρισμὸς στὴ Σχολὴ τῆς Ἀντιόχειας πὺ ἔμμενε στὸ γράμμα τοῦ ἱεροῦ βιβλίου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας πὺ ἐρευνοῦσε τὴ βαθύτερη ἀλήθειά του. Βλ. Ν. Ματσούκας, *Ἡ Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994, 103-4. Πρὸβλ. B. Decharneux - Luc Nefontaine, ὅ.π., 57-8.

ἀποστολικῆς διακονίας του μὲ τὴ μεταστροφή πού ὑπέστη στὸν δρόμο γιὰ τὴ Δαμασκó¹³. Αὐτὴ ἡ περιγραφή τῆς ἐμπειρίας του στὶς *Πράξεις τῆς Καινῆς Διαθήκης* βρίθεται συμβολικῶν ἀναφορῶν, καὶ ὁμοιάζει μὲ μία μυητικὴ διαδικασία στὰ μυστήρια, πού τόσο διαδεδομένα ἦταν στὴν ἐποχὴ του.

Στὸν θεολογικὸ συμβολισμό τῆς Βίβλου ἀποδίδονται νοήματα πού ἀφοροῦν: α) τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ ὄχι λογικὲς δομὲς τοῦ κόσμου καὶ τῶν περιεχομένων του, β) ὁ συμβολισμὸς συγκεφαλαιώνεται στὸ μοναδικὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, καὶ στὴ θεϊκὴ φύση του. Ὁ Ἰουστῖνος ὁ Μάρτυς (103-165 μ.Χ.), γιὰ παράδειγμα, ἀναγνωρίζει μία πλειάδα συμβολισμῶν στὴν *Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη*, πού ὅλοι ἀνάγονται στὸ μοναδικὸ σύμβολο τοῦ Χριστοῦ¹⁴. Ὁ θρησκευτικὸς συμβολισμὸς δὲν ὑποκαθιστᾶ τὶς λογικὲς κατηγορίες, ἀλλὰ τὶς ὑποβοηθᾶ. Ἡ δομὴ καὶ ἡ μορφή του δὲν ἀλλάζουν ὅσο ὁ προσανατολισμὸς, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι κατευθύνεται καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, τὸν ὁποῖο περιλαμβάνει ὡς κοινωνικὸ, ψυχικὸ καὶ πνευματικὸ ὄν, χωρὶς αὐτὸς νὰ ἐκλαμβάνεται πρῶτα ὡς οὐσία.

Ὁ συμβολισμὸς δὲν ἦταν ἀπλῶς ἓνα μέσο ἔκφρασης καὶ νοηματοδότησης ἀλλὰ ἀφορᾶ στὴν ἴδια τὴ λύτρωση μὲ πρακτικὸ καὶ ἄμεσο τρόπο¹⁵. Π.χ. τὸ νερὸ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος, ὀδηγεῖ κατὰ τὸν Τερτυλλιανὸ (160-225 μ.Χ.) στὴν ἀναγέννηση διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἀνάγεται στὸ σύμβολο τοῦ Ἰχθύος¹⁶. Ἀκόμη τὸ βάπτισμα καὶ ἡ μετάνοια θεωρήθηκαν ὡς δύο σανίδες σωτηρίας πού σώζουν ἔπειτα ἀπὸ τὸ ναυάγιο, παραπέμποντας καὶ πάλι στὸν συμβολισμό τῆς θάλασσας καὶ τοῦ ὕδατος¹⁷. Ἡ δογματικὴ του ἔχει ἓναν ἔντονα ἠθικὸ χαρακτήρα, καὶ ἂν καὶ ἡ προέλευση τῆς μοιάζει ἐξωτερικὴ, στὴν κατανόηση τῶν συμβόλων δίδεται μία ἔντονη ἐσωτερικὴ διάσταση.

Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς κατὰ τὸν 3ον αἰ. χρησιμοποίησε συχνὰ τὸν συμβολισμό, πού ἀφορᾶ ὄχι μόνον στὴ φύση καὶ τὴν ἱστορία ἀλλὰ τὴ Βίβλο καὶ τὴν Κλασσικὴ Γραμματεία. Στοχεύει νὰ ἀνακαλύψει τὴ θεμελιώδη ἐνότητα πίσω

13. HOLZNER J., *Παῦλος*. Μτφρ. Ἀρχιεπισκόπου Ἱερώνυμου, Ἀθήνα 1967, 44-65.

14. Ἀκόμη καὶ ὁ μυστηριώδης γέρος πού συνάντησε ἀπροσδόκητα στὸ ἀκροθαλάσσι σύμφωνα μὲ τὸ προοίμιο ἐνὸς σημαντικοῦ ἔργου του, τὸ *Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον Διάλογος*, συμβολίζει τὸν ἴδιο τὸν Χριστό. Πρβλ. A. Hofer, "The Old Man as Christ in Justin's *Dialogue with Trypho*", *Vigiliae Christianae* 57, 1, 2003, 1-21.

15. ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ, *De Patientia*, iii.

16. Βλ. πῶ ἀπὸ τὸ σύμβολο τοῦ ΙΧΘΥΟΣ. Πρβλ. ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ, *De Baptismate*, vi.

17. ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ, *De Penitentia*, xii.

ἀπὸ ὄλες τὶς συμβολικὲς ἀποτυπώσεις τοῦ θεϊκοῦ. Στὴν καταγωγή καὶ διαρκῆ ἀναφορὰ τῶν συμβόλων στὸ θεῖο ἔγκειται ἡ σημασία τῆς ὑπαρξῆς τους¹⁸. Τὰ σύμβολα εἶναι πολλαπλότητα σημασιῶν καὶ ταυτόχρονα παραπέμπουν στὴν ἐνότητα, ὅπως τὸ θεῖο ἐκδιπλώνεται στὸ εἶναι γιὰ τὸν πολλαπλασιασμό του, χωρὶς ταυτόχρονα νὰ ἀπομειώνεται ἢ ἐνοποιεῖς φύση του¹⁹.

Ὁ μαθητὴς τοῦ Κλήμεντος, Ὁριγένης, διακρίνει δύο ἐπίπεδά του συμβολικοῦ: τὴν πνευματικὴν σημασίαν ποὺ ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὴν κυριολεκτικὴν. Στὰ ἱερὰ κείμενα βρίσκεται ἡ γλῶσσα τοῦ Θεοῦ, τὸ νόημα τῆς ὁποίας εἶναι κρυμμένο²⁰. Ὅμως ὄχι μόνο οἱ Γραφεῖς, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ὁ κόσμος εἶναι μία ἀχανὴς ἐπικράτεια συμβόλων ποὺ μᾶς ἐντάσσουν στὸ τυχαῖο παίγνιο τῶν ἀνταντακλάσεων²¹ καὶ τῶν ἀμφισημιῶν, ἀνάγοντας ὅμως στὸ Θεὸ καὶ προέρχονται ἀπὸ Ἐκεῖνον, ὅταν κατορθώνεται ἡ δέουσα ἐρμηνεία τους. Ἀκόμη καὶ τὸ ὑποκείμενο τῆς ἐκφορᾶς τοῦ λόγου, μὴ ὄντας πάντα προφανὲς στὸ κείμενο, ἐπιτρέπει τὴν πολυσημία, τὸ ἓνα νόημα ὑποκαθιστᾷ τὸ ἄλλο, καθὼς ἀλλάζει ἢ ὀπτική γωνία τῆς ἀνάγνωσης²².

Στοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς αἰῶνες μία σειρὰ ἀπὸ διαδεδομένα κείμενα ποὺ ἀναγνωρίστηκαν ὡς αἰρετικά, ἦταν τὰ *Γνωστικὰ Εὐαγγέλια*. Σὲ αὐτὰ προκειμένου νὰ παρουσιαστῇ ἡ ἐμπειρία τῆς ξενότητος στὸν κόσμο τῆς ἐποχῆς

18. *Dictionary of the History of Ideas. Studies of Selected Pivotal Ideas*, ed. By P. P. Wiener, Published by C. Scribner's Sons, New York 1973-4, Vol. 1, στὸ λήμμα: "Analogy in Patristic and Medieval Thought".

19. E. F. OSBORN, *The Philosophy of Clement of Alexandria*. Texts and Studies. Contributions to Biblical and Patristic Literature, N.S., 3, Cambridge University Press, Cambridge 1957, 168 κ.έ., Πρβλ. *Dictionary of the History of Ideas, Studies of Selected Pivotal Ideas*, Vol. 1, ὁ.π., 64.

20. *De Principiis*, IV.1.7 = Origen *On First Principles*. Being Koetschau's Text of the *De Principiis*. Translated into English, Together with an Introduction and Notes by G. W. Butterworth. Introduction by Henry de Lubac. Peter Smith, Gloucester, Mass. 1973, 265-312.

21. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη δικαιολογεῖται ἡ πρόσφατη τοποθέτηση τοῦ Edward Moore, ποὺ θεωρεῖ τὸ ἔργο τοῦ Ὁριγένης, *Περὶ Ἀρχῶν*, ὡς τὴν κατεξοχὴν κληρονομία στὸ Νεοπλατωνισμό. Βλ. MOORE E., *Origen of Alexandria and St. Maximus the Confessor. An Analysis and Critical Evaluation of their Eschatological Doctrines*. Dissertation Com, Boca Raton, Florida 2005, 20-70.

22. *Commentarium in canticum canticorum* 3. Ed. W. A. BAEHRENS, *Origenes Werke*, Vol. 8, J. C. Hinrichs, Leipzig 1925 = *Migne*, P.G. 13. 3 (ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ συμβολικὴ καὶ ἀμφίσημη χρῆσις τοῦ λόγου στὴ *Βίβλο*).

χρησιμοποιείται μία έντονα συμβολική γλώσσα²³. Ἐν και περιλαμβάνουν μία σειρά ἀπὸ ἀνατρεπτικούς και προκλητικούς μύθους, πού, ἂν και ἀναμιγνύονται μὲ πλῆθος ἄλλες εἰκόνες και παραστάσεις ἐντὸς ἐνὸς συγκρητιστικοῦ πνεύματος, ξεφεύγουν τελείως ἀπὸ τὴ συμβατικὴ μορφή πού εἶχαν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Ἔτσι ἀντιστρέφονται οἱ ρόλοι τοῦ καλοῦ και τοῦ κακοῦ, τοῦ ὑψηλοῦ και τοῦ χαμηλοῦ, τοῦ εὐλογημένου και τοῦ καταραμένου, μὲ στόχο νὰ δημιουργήσουν μία θρησκευτικὴ ἐπανάσταση πού συμβαίνει πρῶτα στὸ νόημα και τὴ διάταξη τῶν συμβολισμῶν.

Μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὸν Μέγα Κωνσταντῖνο, συχνὰ ὁ συμβολισμὸς συνδέθηκε μὲ μία μορφή ιδεολογίας. Τὰ σύμβολα ὡς μέσα ἔκφρασης και διαμόρφωσης τοῦ πραγματικοῦ συμβάλλουν στὴ συνέχεια και κατευθύνουν συχνὰ τὶς ἐξελίξεις. Κάτι παρόμοιο συνέβη μὲ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας (263-339 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος ἰσχυρίστηκε ὅτι τὸ ὄραμα τοῦ Κωνσταντίνου καθ' ὕπνο πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη στὴ Μιλβία Γέφυρα, ταυτιζόταν μὲ τὸ λάβαρο, δηλαδή τὸ χριστόγραμμα. Μᾶλλον ἐπρόκειτο γιὰ κάποιον ἡλιακὸ σύμβολο, ἐξαιτίας τοῦ συγκριτισμοῦ τῆς ἐποχῆς, χωρὶς νὰ εἶναι παράξενη ἢ συμβολικὴ ταύτιση τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸν ἥλιο²⁴.

Μὲ τοὺς Καππαδόκες, ὅπως στὸν Μέγα Βασίλειο, ὅταν πιά ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἔχει νικήσει τὴν αἵρεση τοῦ Γνωστικισμοῦ, συνεχίζεται ἡ προσπάθεια νὰ ἀναγνωριστεῖ μία δευτέρη σημασία δίπλα ἀπὸ τὴν κυριολεκτικὴ στὰ γεγονότα και τὰ πράγματα. Μέσω τῶν συμβόλων τους, πού παρουσιάζουν περίσσεια νοήματος ἔκφράζεται ἡ βούληση τοῦ Θεοῦ νὰ ἀποτυπώσει τὰ σχέδιά του στὴν Ἱστορία²⁵. Γιὰ τὸν Βασίλειο «δυσθήρατος ἢ ἀλήθεια, πανταχόθεν ἡμῖν ἐξιχνευτέα»²⁶. Συνεχίζει τὴν παραδοσιακὴ στάση χρησιμοποίησης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συμβολισμῶν δίνοντάς τους ὅμως νέα νοήματα²⁷. Τὰ αἰνίγματα και

23. JONAS H., *The Gnostic Religion. The Message of the Alien God and the Beginnings of Christianity*. Beacon Press, Boston 2001, 48-99. Πρβλ. J. M. ROBINSON (Gen. Editor), *The Nag Hammadi Library*. Harper Collins, New York 1990, 2-26. Εὐσύννοπη παρουσίαση ἀπὸ MARTIN S., *Οἱ Γνωστικοί*. Ἀρχέτυπο, Θεσσαλονίκη 2008, 42-53.

24. EUSEBIUS, *Life of Constantine*. Translated with Introduction and Commentary by Averil Cameron and Stuart G. Hall. Oxford University Press, Oxford/New York 2002, 45.

25. Ἔστι γὰρ ὁ τύπος, προσδοκωμένων δήλωσις διὰ μμήσεως, ἐνδεικτικῶς τὸ μέλλον προϋποφαίων, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, Migne P.G. 32. 9. Πρβλ. ΑΓΓΕΛΗΣ Δ., *Ἰδεολογικά Ρεύματα*, ὁ.π., 97-8.

26. *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, ὁ.π., 9.

27. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Στ., «Ἡ Συμβολὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου στὴ Θεολογικὴ Σκέψη», *ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, 2.1.2004, σελ. 31-32.

σύμβολα δὲν εἶναι ἀποστεωμένες μορφές, πού προϋποθέτουν τὴ διασκεπτικὴ μόνο προσέγγιση γιὰ τὴν ἐρμηνεία τους, ἀλλὰ συνιστοῦν παιδαγωγία, συνεισφέροντας στὴν ἀνάπτυξη μιᾶς αὐθεντικᾶ ἐλεύθερης σχέσης ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ²⁸.

Στὸν ἕτερο Καππαδόκα, Γρηγόριο Ναζιανζηνό, τὰ σύμβολα εἶναι ἡ ἀφορμὴ γιὰ σκέψη πού δὲν γνωρίζει ὄρια καὶ ὄρους. Ὁ λόγος του, θεολογικὸς καὶ ποιητικὸς, βρῖθει συμβολισμῶν πού ὑποδηλώνουν τὸν ἀκατάληπτο, ἀπολύτως ἐράσμιο καὶ μυστηριώδη προορισμὸ τῆς ψυχῆς, τῆς ὁμοίωσης πρὸς τὸ θεϊκό²⁹. Ἐνώ γιὰ τὸν Γρηγόριο Νύσσης, ἀδερφὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἡ κυριότερη λειτουργία ἔνωσης μεταξὺ του νοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, πέραν κάθε συμβολισμοῦ, εἶναι ἡ πίστη³⁰.

Ἡ συμβολικὴ σημασία τῶν αἰσθητῶν ὄντων εἶναι ἰδιαίτερα σημαίνουσα κατὰ τὸν Ἀμβρόσιο Μεδιολάνων στὶς θρησκευτικὲς τελετές, ὅπως στὸ Βάπτισμα καὶ τὴ Θεία Εὐχαριστία. Ἡ βιβλικὴ ἀφήγηση φανερώναται συμβολικὰ μέσα ἀπὸ τὰ μυστήρια καὶ τὶς τελετουργίες, ἐπιτρέποντας τὴ συμβολικὴ ταύτιση καὶ ἀναβίωση τῶν παθῶν καὶ τῆς ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ³¹. Ὁ μαθητὴς του, ἱερὸς Αὐγουστίνος, στὴν ἐρμηνεία τῆς *Γραφῆς* καὶ στὴ μελέτη τῆς φύσης προσέφυγε στὰ σύμβολα. Στὸ 13ο κεφάλαιο τῶν *Ἐξομολογήσεων* ἀποδύεται στὴν ἐρμηνεία τῆς *Γένεσης* ὡς νὰ ἐπρόκειτο γιὰ μία κατεξοχὴν συμβολικὴ γλῶσσα, ἐπιδεχόμενη πολλαπλές, διαρκῶς ἀυξανόμενες μὲ πάμπολλους τρόπους ἐρμηνείες. Τὰ βιβλία αὐτῆς τῆς συμβολικῆς γλώσσας καὶ γραφῆς δὲν κλείνουν ποτέ, ἀφοῦ εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸν Θεό· ὁ Αὐγουστίνος πιστεύει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι ἓνα βιβλίον ἀνοικτὸ στὴν αἰωνιότητα³². Τὰ σύμβολα χαρακτηρίζονται ἀπὸ πολλαπλότητα καὶ μεταβλητότητα, ὑπάρχοντας παντοῦ στὴ *Βίβλο* καὶ τὴ φύση. Ἡ κύρια διαφορὰ τῶν πρώτων, ἔναντι τῶν δευτέρων, ἔγκειται στὸ ὅτι ἀφοροῦν τὶς αἰώνιες ἀλήθειες, χωρὶς νὰ εἶναι τόσο ἀσαφῆ³³.

28. ΤΑΤΑΚΗΣ Β., *Ἡ Συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ Χριστιανικὴ Σκέψη*. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν. Ἐκδόσεις Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, Ἀθῆνα 1989 (1960), 86.

29. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, 158-170 (ὅπου ὑπάρχει ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὸ ἔργο του).

30. LAIRD M., *Gregory of Nyssa and the Grasp of Faith. Union, Knowledge and Divine Presence*. Oxford University Press, Oxford 2007, 63.

31. C. A. SATTERLEE, *Ambrose of Milans method of mystagogical preaching*. Liturgical Press, Minnesota 2002, 229.

32. ΙΕΡΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ. *Saint Augustine Confessiones*. Translated by Henry Chadwick, Oxford University Press, Oxford 1998, 283 (XIII, xv, 18).

33. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, 286 καὶ 288, σημ. 22.

Ὁ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, ὁ συγγραφέας τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ., –τοῦ ὁποίου τὸ πραγματικὸ ὄνομα ἀγνοεῖται– ἔγραψε ἔργο μὲ τίτλο *Συμβολικὴ Θεολογία* πὸν δὲν σώθηκε³⁴. Ὁ Διονύσιος ὅταν μιᾶ γιὰ ἱερὰ σύμβολα μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται στὰ ἱερὰ ἀντικείμενα τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας³⁵. Θεωρεῖ ὅτι οἱ συμβολισμοὶ ὑποδηλώνουν τὴ μυστικὴ ἀλήθεια γιὰ τὸν Θεό. Ὁ Διονύσιος διαχώριζε τὴν «πλασματώδη τερατεία» τῶν εἰδωλολατρῶν ἀπὸ τὴ «συμβολικὴ ἱεροπλαστία» τῆς συμβολικῆς τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ σύμβολα, κατὰ τὸν Διονύσιο, δὲν ἔχουν αὐτόνομη ἀξία ἀλλὰ εἶναι προβολὴ τῆς μυστικῆς ἐπιστήμης τῶν «ἐραστῶν τῆς ὁσιότητος». Διακρίνει δύο θεολογικὰς μεθόδους: τὴν ἀπόρρητη τῶν συμβόλων καὶ μυστηρίων, καὶ τὴ φανερὴ τῶν λογικῶν ἀποδείξεων³⁶.

Γιὰ τὸν Διονύσιο, τὰ σύμβολα πὸν φανερώνουν τὸ θεῖο, εἶναι ἀνόμοια πρὸς αὐτό· ἔτσι συγκροτεῖ μία ἀποφατικὴ θεολογία, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ θεὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι τόσο τέλεια, ὥστε καμία αἰσθητὴ παράσταση δὲν μπορεῖ νὰ τὴν προσομοιάσει. Ἡ ἀποφατικὴ ὁδὸς πὸν ἀκολουθεῖται μὲ τὴν ἐπιλογὴ ἀνόμοιων συμβόλων, διατηρεῖ παρὰ ὅλα αὐτὰ ἓνα ἀπήχημα τῆς «νοερᾶς εὐπρέπειας», γιὰ τὴν ἀναγωγὴ στὰ ἄυλα ἀρχέτυπα. Στόχος τοῦ συμβόλου εἶναι ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ὑλικὴ μορφὴ του, ὥστε νὰ φανερωθεῖ ὅ,τι συμβολίζεται, πὸν ἀποτελεῖ τὴ μόνη ἀληθινὴ πραγματικότητα. Ὁ τελικὸς στόχος εἶναι διαμέσου τῶν ἱερῶν συμβόλων ἡ διάνυση τῆς οὐράνιας ἱεραρχίας ἕως τὴν ἀπώτατη κορυφὴ³⁷.

Στὸν 6ον αἰ. ὁ χριστιανὸς νεοπλατωνικὸς Βοήθιος ἀφιερώνεται στὸ ἔργο τῆς ἀνακάλυψης συμβολισμῶν παντοῦ στὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία, μέσα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῆς θείας Πρόνοιας. Ἐφόσον συστήνει τὴ δραπέτευση ἀπὸ τὸν ὑλικὸ κόσμον μὲ κατεύθυνση τὴν ἀληθινὴ πατρίδα τοῦ φιλοσόφου, τὸν τόπον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ὁμοιότητος μὲ τὸ θεῖο, ἡ πραγματικότης τῶν συμβόλων ἀποτελεῖ ὄχι μόνον μία μεταφυσικὴ ἐλπίδα, ἀλλὰ παράλληλα καὶ μία φυλακὴ. Τὰ σύμβολα στὴ φύση ὑποδεικνύουν τὴν ἐγγενῆ ἀδυναμία σύλληψης τοῦ ὅλου, ἐκτὸς τῶν

34. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗΣ, *Περὶ Θεῶν Ὀνομάτων, Περὶ Μυστικῆς Θεολογίας, Ἐπιστολές, Λειτουργία*. Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις Ἰγνάτιος Μ. Σακαλῆς, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, τόμ. Β', Θ', V.

35. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἐπιστολὴ Η'*, I

36. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗΣ, *Ἐπιστολὴ Θ'* § I, ὁ.π., 302-307.

37. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗΣ *Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Οὐράνιας Ἱεραρχίας*. Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις Ἰγνάτιος Μ. Σακαλῆς, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, Τόμ. Α', 195-211, (κεφ. Β', § III-V).

μερῶν του, πού τὰ σύμβολα ὑποδεικνύουν, ὄντας οἱ κατεξοχὴν τρόποι ἀναγωγῆς στὸν Θεό³⁸.

Μὲ τὸν πατέρα τοῦ 6ου καὶ 7ου αἰ. Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ ὅ,τι ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ σχέση μεταξύ συμβόλου καὶ μυστηρίου. Τὸ σύμβολο εἶναι ἓνα δοχεῖο μέσα σὸ ὁποῖο μία ἀλήθεια βρῖσκεται κρυμμένη καὶ μπορεῖ ὡς τέτοια νὰ ἰδωθεῖ ὡς ἔκφραση τῆς σωτήριας ἐνσάρκωσης τοῦ Λόγου. Εἶναι λοιπὸν ἓνα δοχεῖο, ἡ λειτουργία τοῦ ὁποῖου εἶναι νὰ γίνεῖ διάφανο ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του. Ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια παραμένει, ὡστόσο, ἓνα μυστήριον. Ὁ χαρακτήρας τοῦ μυστηρίου εἶναι μία θεϊκὴ ἀλήθεια πού δὲν εἶναι μὲ φυσικὸ τρόπο διαθέσιμη στὸν ἄνθρωπο, ἄρα ἀναγκαστικὰ διαμεσολαβεῖται ἀπὸ τὴ συμβολικὴ ἀναπαράσταση³⁹. Ὡστόσο, τὸ σύμβολο δὲν εἶναι ἀπλῶς μία παράσταση ἢ μία φυσικὴ πραγματικότητα ἢ ἓνα γεγονός πού ἐκφράζει μία ἀλήθεια καὶ ξένο πρὸς αὐτήν. Ἡ πατερικὴ ἐρμηνεία τῶν συμβόλων ἐμμένει στὴν ἐνότητα συμβόλου καὶ συμβολιζομένου, στηριγμένη στὴν ἐνότητα αἰσθητῶν καὶ νοητῶν, ἐφόσον ὁλόκληρος ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι σύμβολο τοῦ νοητοῦ⁴⁰. Γι' αὐτὸ ὁ Μάξιμος τολμᾷ νὰ πεῖ ὅτι ὁ Χριστὸς ἔγινε τύπος καὶ σύμβολο τῆς δικῆς του ὑπάρξεως⁴¹.

Γεννημένος στὰ τέλη τοῦ 7ου αἰ. ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς θεωρεῖ ἐπίσης ὅτι ἡ συμβολικὴ διαμεσολάβηση εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἀναγωγή τοῦ κτιστοῦ σὸ ἄκτιστο. Τὰ πράγματα δὲν εἶναι γυμνά, ἀλλὰ φέρουν ἐντὸς τους ἓνα θεσμισμένο νόημα πού τὰ ξεπερνᾷ – εἶναι δείκτες, δηλώνουν «νοητὴν τινα θεωρίαν». Ὁ μόνος καὶ συνεπῶς ἀναγκαῖος τρόπος γιὰ τὸ «νοεῖν» καὶ τὸ «λέγειν» σχετικὰ πρὸς τὸ ὑπερβατικὸ εἶναι ἡ χρῆση συμβόλων. Τὸ «συμβολίζειν» εἶναι μέρος τοῦ εἰκονίζειν, παράγεται ἀπὸ τὸ νοῦ, γιὰ νὰ κατανοήσῃ ὅ,τι, εἴτε δὲν εἶναι ὄρατο, εἴτε εἶναι μὲν ἄορατο, ἀλλὰ γιὰ διάφορους λόγους προκρίνεται ἡ συμβολικὴ εἰκόνα του⁴². Ὅπως ὁ Θεὸς ἐνσαρκώθηκε στὴν Ἱστορία ἀποκτώντας ὑλικὴ ὑπόσταση ἔτσι καὶ τὰ σύμβολα χρησιμεύουν στὴν κατὰ προσέγγιση ἀπεικόνιση

38. BOETHIUS *Consolation of Philosophy*, Translation with introduction and notes by Joel C. Relihan, Hachett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge 2001, 146-150 (Liber Quintus, VI, στ. 25-27).

39. THUNBERG C., *Man and Cosmos*. St Vladimir Seminar Press, New York 1985, 163-164.

40. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., *Κόσμος, ἄνθρωπος καὶ κοινωνία κατὰ τὸν Μάξιμο Ὁμολογητὴ*. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1980, 91-2.

41. ΜΑΞΙΜΟΣ, *Περὶ Διαφόρων Ἀπόρων*, P.G. 91, 1165D.

42. ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ Γ., *Βυζαντινὴ Φιλοσοφία τῆς Εἰκόνας*. Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 1997, 223, 286-7, σημ. 47 καὶ 48.

τοῦ ἀόρατου. Ἡ ὕλη δὲν εἶναι κατακριτέα οὔτε περιφρονητέα, ἀλλὰ ἄξια νὰ ἀγιοποιηθεῖ καὶ διὰ τῶν συμβόλων νὰ συντελεστεῖ ἡ ἀναγωγή της στοῦ ἄκτιστο⁴³.

3) Ἱστορική καὶ θεολογική ἐρμηνεία κυριότερων συμβόλων τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν

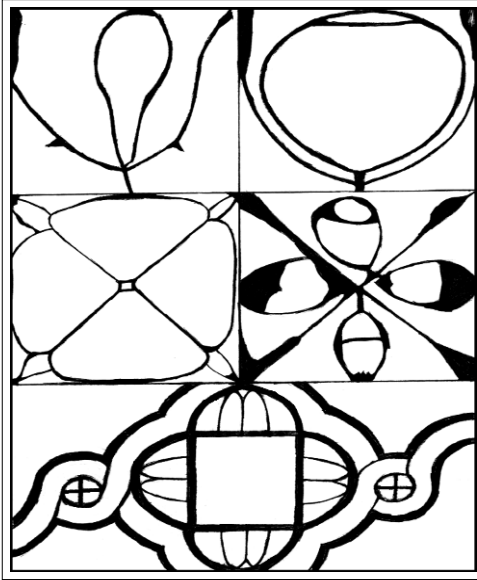
Κατὰ τὴν προσπάθεια ἐρμηνείας τῶν πρωτοχριστιανικῶν συμβόλων ἐγείρονται διάφορα ἐρωτήματα: τὸ σημαντικότερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ποιοὶ ἀντίκτυπο εἶχαν στοῦ κοινὸ στοῦ ὁποῖο ἀπευθύνονταν, μὲ τὴν ἔννοια τῆς συγκρότησης τῶν ἀξιῶν του. Τὸ ἐρώτημα τῆς ἱστορικῆς προέλευσής τους ἔχει μελετηθεῖ ἐκτεταμένα, ὅμως παραμένει ἀνοιχτὸ τὸ ζήτημα περὶ τοῦ κριτηρίου ἐπιλογῆς τῶν συγκεκριμένων παραστάσεων, ὅχι στὴ βάση τῶν προγενέστερων παραδόσεων ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλήθηκαν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν παρουσίαση τοῦ νέου περιεχομένου τὸ ὁποῖο προσδόθηκε σὲ αὐτές, ἔτσι ὥστε νὰ ὀργανώσουν τὸν τρόπο ἔκφρασης τῆς πραγματικότητας⁴⁴.

1. ΦΥΤΙΚΕΣ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΕΙΣ

Ἡ πρωτο-χριστιανικὴ Τέχνη χρησιμοποίησε πάμπολλα σχήματα καὶ σχέδια. Ἄν καὶ συχνὰ ἐμφανίζονται ὡς διακοσμητικὰ μοτίβα, ἔχουν ιδιαίτερη συμβολικὴ ἢ ἀλληγορικὴ σημασία, θεωρημένα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς νοητῆς τους ἀντιστοιχίας. Ὁ Χριστιανισμὸς κληρονόμησε τέτοια σύμβολα ἀπὸ τὴν ἑλληνορωμαϊκὴ Τέχνη, ἀλλὰ τοὺς προσέδωσε καινούργιο νόημα. Συνέβη, δηλαδή ὅ,τι καὶ σὲ ἄλλα πολιτιστικὰ ἐπίπεδα, ὅπως στὴ φιλοσοφία, τὴ γλῶσσα ἢ τὴ Θεολογία - στοῦ βαθμὸ πού μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὑπῆρχε πρό-χριστιανικὴ θεολογία, κυρίως μὲ τὴν ἔννοια τῆς μεταφυσικῆς. Στους πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες ἀναπτύχθηκε μία ἀρκετὰ ἀφηρημένη καὶ ἀπλοποιημένη καλλιτεχνικὴ ἔκφραση. Ἡ παρουσίαση φυτικῶν σχεδίων, ὅταν αὐτὰ δὲν συγκεκριμενοποιοῦνται, ἔχει μία

43. ΦΛΟΡΟΦΕΚΥ Γ., *Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ ἔκτου, ἑβδομοῦ καὶ ὀγδοῦ αἰῶνα*. Μτφρ. Παναγιώτη Κ. Πάλλη, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1993, 443-450.

44. ALLEAU R., ὁ.π., 14-15 - PERIN J., «Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς», στοῦ François Châtelet, *Ἡ Φιλοσοφία. Ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν Θωμᾶ Ἀκινάτη*. Τόμ. Α'. Μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Γνώση, Ἀθήνα 1989, 200 - Πρβλ. ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, Migne, P.G. 8, *Προ-τρεπτικός* XII, 119, 1.

σχῆμα αὐτὸ διαπλέκεται καὶ διακλαδώνεται στὸ ψηφιδωτὸ δάπεδο –ἀπὸ ὅπου εἶναι ἀντλημένο– μὲ ἄλλα ὁμοιόμορφα σχήματα. Ὑπὸ ἄλλη ὀπτική, οἱ μικροὶ κύκλοι, πού περιέχουν σταυρό, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φυτική μορφή, μποροῦν νὰ παραπέμψουν καὶ στὸν ἡλιακὸ σταυρό.

ἐπίπεδη καὶ ἱερατικὴ μορφή, ὥστε νὰ μεταφέρεται ὁ σταυρικὸς ἢ ἄλλος συμβολισμὸς. Ἡ νατουραλιστικὴ ἀφετηρία τοὺς εἶναι ἔκδηλη, ἀλλὰ ἔχουν μεγαλύτερη δύναμη καὶ ἀμεσότητα. Ὑποβάλλουν κυρίως τὸ παραδεισιακὸ περιβάλλον⁴⁵.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς διάφορους καρπούς, μακρόστενους ἢ σφαιρικούς, ἐμφανίζονται ἄνθη μὲ τέσσερα πέταλα ἢ δέσμες μὲ τέσσερα ἄνθη. Τὰ τέσσερα ἄνω φυτικὰ σχήματα ἀποδίδονται ἐδῶ μεγεθυμένα καὶ ἔχει γίνε ἀφαίρεσή τους ἀπὸ τὸ κατώτερο τετράγωνο ἐσωτερικὸ πλαίσιο τοῦ τετράφυλλου ἐραλδικοῦ σχήματος. Τὸ

2. ΔΙΑΚΟΣΜΗΜΕΝΟΣ ΛΥΧΝΟΣ

Σὲ ὅλη τὴν ἀρχαία ἐποχὴ χρησιμοποιοῦνταν ὡς μέσο φωτισμοῦ πήλινοι ἢ μεταλλικοὶ λύχνοι (luminaria). Τοποθετοῦνταν σὲ ιδιωτικούς ἢ δημόσιους χώρους. Οἱ χριστιανοὶ τοὺς χρησιμοποιοῦσαν ὡς τεχνητὸ μέσο γιὰ νὰ βλέπουν

45. DANIELOU J., *Les symboles chretiens primitifs*. Editions du Seuil, Paris 1961, 33-38. Προβλ. ROBINSON J. M., *The Nag Hammadi Library*, ὁ.π., 48 - ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, *Migne* P.G. 9, *Στρωματεῖς* I.I. 2.4 - Ἡσαΐας, LXI, 2 καὶ LX, 21 - ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, *Migne*, P.G. 10, *Ἐπίκλημα εἰς Δανιήλ*, I, 17 - Ἅγιος Κυπριανός, *Ἐπιστολές*, LXXXIII, 10 - ΩΡΙΓΕΝΗΣ, *Migne*, P.G. 12, 100 - Ἐφραίμ, *Ἕγνοι εἰς Παράδεισον*, I, 7-9. Ὁ Χριστὸς ὡς ξύλον ζωῆς ἀπαντᾶται στὰ ἐξῆς ἔργα: Ἰουστίνος, *Migne*, P.G. 6, *Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον Διάλογος*, LXXXVI. 1 - Τερτυλλιανός, *Adversus Judaeus*, XVII, 1 - ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, *Migne*, P.G. 9, *Στρωματεῖς* III, 17, 103, V, 11, 72, 2 - ΩΡΙΓΕΝΗΣ, *Ἐπίκλημα εἰς Ἰωάννην*, 27, 10 - Μεθόδιος Ὀλύμπου, *Συμπόσιον τῶν δέκα Παρθένων*, IX, 3.

στις κατακόμβες. Βρέθηκαν χιλιάδες τέτοιοι στις κατακόμβες της Ρώμης με ωραία διακοσμητικά σχέδια και παραστάσεις. Η χρήση τών λύχνων μαρτυρείται από τη Βίβλο: «Και σὺ σύνταξον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ καὶ λαβέτωσαν σοὶ ἔλαιον ἐξ ἐλαίων ἄτρυγον καθαρὸν κεκεομένον εἰς φῶς καῦσαι, ἵνα κάηται λύχνος διὰ παντός»⁴⁶ - «ὅτι λύχνος ἐντολὴ νόμου καὶ φῶς, καὶ ὁδὸς ζωῆς ἔλεγχος καὶ παιδεία»⁴⁷ - «ὅτι σὺ ὁ λύχνος μου, Κύριε, καὶ Κύριος ἐκλάμψει μοι τὸ σκότος μου»⁴⁸.

Στὰ *Εὐαγγέλια* ὁ λύχνος ἀναφέρεται πολλάκις ἀντιπροσωπεύοντας

τὸ θεϊκὸ φῶς, τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ μόνο πραγματικό: «Οὐδεὶς δὲ λύχνον ἄσφας εἰς κρυπτήν τίθησιν οὐδὲ ὑπὸ τὸν μῶδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι τὸ φέγγος βλέπωσιν»⁴⁹. Ἀκόμη ἀντιπροσωπεύει τὰ καλὰ ἔργα⁵⁰, τὴν σοφία⁵¹ καὶ τὸν Ἰωάννη τὸν Βαπτιστή: «ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων, ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ»⁵². Στὴν Ἀποκάλυψη ὁ λύχνος εἶναι σημεῖο ἐκείνης τῆς ἱστορικῆς περιόδου, διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ φῶς τῶν ἐσχάτων, πού θὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός: «καὶ νῦξ οὐκ ἔσται ἔτι, καὶ οὐ χρεῖα λύχνων καὶ φωτὸς ἡλίου, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς φωτιεῖ αὐτούς, καὶ βασιλεύουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων»⁵³.

Ὁ πρῶτος ἐλληνικὸς ὕμνος *Φῶς Ἰλαρόν*, ὀνομάζεται συνήθως Ἐπιλύχνιος *Εὐχαριστία*, καὶ στοὺς στίχους τοῦ ὁ λύχνος εἶναι σημεῖο τοῦ Ἰησοῦ⁵⁴. Ὁ Ἅγιος

46. Ἔξοδος, 27:20.

47. *Παροιμιῶν*, 6:23.

48. *Βασιλειῶν Β'*, 22:29

49. *Κατὰ Λουκᾶν*, 11:34.

50. *Κατὰ Ματθαῖον*, 5:15.

51. Στο *Ἰδιο*, 25:1.

52. *Κατὰ Ἰωάννην*, 5:35.

53. *Ἀποκάλυψις Ἰωάννου*, 22:5.

54. Ὁ Mike Aquilina παρατηρεῖ ὅτι ὁ λύχνος εἶναι συνάμα τὸ μέσον καὶ τὸ μήνυμα, παρα-

Βασίλειος ἔγραψε ὅτι οἱ παλιότεροι θεωροῦσαν πολὺ σημαντικὴ τὴν καθημερινὴ ἔλευση τοῦ φωτός, καὶ δὲν τὸ περίμεναν σιωπηλά, ἀλλὰ συνόδευαν τὴν ἐμφάνισή του μὲ εὐχαριστήριες λέξεις πρὸς τὸν φωτισμὸ τῶν λύχνων, τὸν ὁποῖο τώρα ἀκολουθοῦσε ἡ αὐγή⁵⁵. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς βεβαιώνει τὴ χρήση τῶν λύχνων στὴ λειτουργία τοῦ Βαπτίσματος, καὶ πολλοὶ Πατέρες ἀναφέρουν τὴ χρήση του στὶς ἀρχαῖες τελετὲς ταφῆς. Γιὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο ἡ φωτεινότητα τῶν λύχνων τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἓνα σύμβολο τῶν καλῶν ἔργων ποὺ μᾶς συνοδεύουν στὴ θεία κρίση. Ἀκόμη εἶναι σύμβολο καὶ πρόγευση τοῦ αἰώνιου φωτός τῆς οὐράνιας δόξας⁵⁶.

Οἱ τρεῖς ὁμόκεντροι κύκλοι συμβολίζουν τὴν Ἁγία Τριάδα. Οἱ ὁμόκεντροι κύκλοι καὶ τὸ κέντρο μὲ τίς ἀκτίνες στηρίζονται στὴν ἰδέα τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς ἐνιαίας πηγῆς, μιᾶς πρωταρχικῆς ὑπόστασης, ἡ ὁποία ἐκδιπλώνεται στὶς ὑπόλοιπες ὑποστάσεις ποὺ ἀκολουθοῦν. Ὁ τρόπος ἐκπόρευσης μοιάζει σὰν νὰ ρίχνει κανεὶς στὰ ἴσχυα νερὰ μιᾶς λίμνης ἓνα βότσαλο, προκαλώντας ὁμοίμορφα κύματα, ποὺ μεγαλώνουν ἀλλὰ καὶ ἐξασθενίζουν, καθὼς ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ κέντρο. Τὰ κλαδιὰ τῆς ἐλιάς εἶναι σύμβολα εἰρήνης.

Αὐτὸ ποὺ κυριαρχεῖ, ὡστόσο, εἶναι τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ. Ἀρχικὰ ὑπῆρξε βραχυγραφία τῶν λέξεων χρυσοῦς ἢ χιλίαρχος κ.ἄ. Στὰ χρόνια τῆς ἐμφάνισης τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ Ρωμαῖοι χρησιμοποιοῦσαν τὸ σταυρὸ σὰν ὄργανο ἀτιμωτικῆς θανατικῆς ποινῆς, ποὺ ἐπέβαλαν πρὸς τοὺς κακούργους, ληστὲς καὶ δούλους. Ρωμαῖοι πολῖτες δὲν ἐπιτρέπονταν νὰ σταυρωθοῦν. Στὸν Χριστιανικὸ χῶρο ἔγινε σύμβολο σωτηρίας καὶ λύτρωσης, ἔπειτα ἀπὸ τὸν σταυρικὸ θάνατο τοῦ Ἰησοῦ. Ἔτσι κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ὄχι μόνον καταργήθηκε ὁ θάνατος στὸν σταυρὸ ἀλλὰ, ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας, πρὶν ἀκόμη στεφθεῖ, σύμφωνα μὲ τὸν ἱστορικὸ Λακτάντιο, ὄνειρεύτηκε αὐτὸ τὸ ἔμβλημα καὶ τὴ φωνὴ «In hoc signo vinces». Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας θὰ γράψει ὅτι ὁ Κωνσταντίνος τὸ ἀντίκρισε στὸν οὐρανό: «ἐν οὐρανῷ ὑπερκείμενον τοῦ ἡλίου, σταυροῦ τρόπαιον»⁵⁷, ἐνῶ εἶδε κατ' ὄναρ τὸν Χριστὸ νὰ τὸν προτρέπει νὰ υἰοθετήσῃ καὶ νὰ πορευθεῖ στὴ μάχη μὲ αὐτὸ τὸ λάβαρο. Πάνω

πέμποντας σὸ ὑπερφυσικὸ φῶς ὡς σύμβολο ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν πρακτικὴ του χρήση. AQUILINA M., *Signs and Mysteries. Revealing Ancient Christians Symbols*. Illustrations by Lea Marie Ravotti. Our Sunday Visitor, Huntington 2008, 84.

55. *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, Migne P.G. 32, 29.

56. Migne, P.G. 36, Λόγος XL, XLVI.

57. *Βίος Κωνσταντίνου*, 1, 28, 2-31.

στό λάβαρο, αλλά και στο αυτοκρατορικό κράνος υπήρχε, κατά τόν ίδιο ιστορικό: «τῆς σωτηρίου ἐπιγορίας τὸ σύμβολον δύο στοιχεῖα, τοῦ Χριστοῦ παραδελοῦντα τὸ ὄνομα, χιαζομένου τοῦ ρῶ κατὰ τὸ μεσαίτατον». Τὸ σύμβολο τοῦ σταυροῦ γράφεται καὶ χαράσσεται σὲ ὅλες του τὶς μορφές, καθὼς καὶ τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ στοὺς τάφους τῶν κατακομβῶν, ἐνῶ σκαλίζεται στὶς σαρκοφάγους καὶ ἀπὸ τὸν Μέγα Κωνσταντῖνο καὶ ἔπειτα εἰκονίζεται σὲ ὅλα τὰ νομίσματα. Οἱ εἰδωολάτρες, ἀπὸ ἀντίδραση, γελιοποιοῦσαν τὸ σύμβολο τοῦ σταυροῦ.

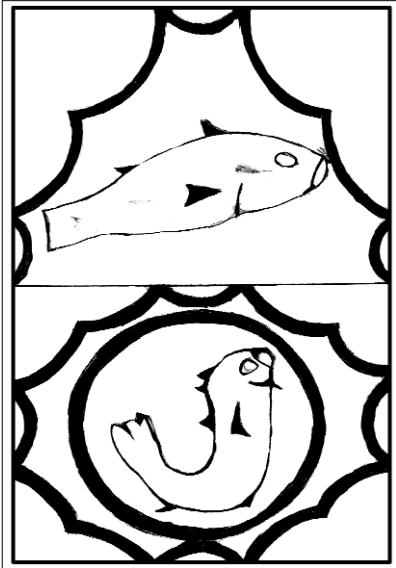
Ὡστόσο, ὁ σταυρὸς σὰν θρησκευτικὸν σύμβολο ἦταν σὲ χρῆση ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ στὴ συνηθισμένη μορφή· ἰσοσκελὴς ἀπὸ μαῦρα μάομαρα βρέθηκε στὴν Κνωσὸ μαζὶ μὲ εἰδώλια τῆς Θεᾶς τῶν ὄφρων, ἢ ἀγκυλωτὸς (*swastika*) στὴ Φοινίκη, στὴ Μεσοποταμία, στὰ ἑλληνικὰ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα ἢ καὶ σὲ ἄλλο σχῆμα μὲ μικρὸ κύκλο ἀντὶ γὰρ τὴν πάνω κεραιά, σὲ Αἰγυπτιακὰ μνημεῖα ὡς σύμβολο τῆς αἰωνιότητος. Γὰρ τὴ μεγάλη διάδοσιν τοῦ σταυροῦ στὴν Ἀνατολὴ ἔχουμε τὴ μαρτυρίαν τοῦ Ἰουλιανοῦ πὸν παρατηρεῖ πὼς οἱ Χριστιανοὶ «τὸ τοῦ σταυροῦ προσεκύνουν ξύλον, εἰκόνας αὐτοῦ σκιαγραφοῦντες ἐν τῷ μετώπῳ καὶ πρὸ τῶν οἰκημάτων γράφοντες»⁵⁸.

3. ΙΧΘΥΣ⁵⁹

Ὁ ἰχθὺς ὡς σύμβολο προϋπῆρχε τῆς ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ κυρίως στὴ Συρία, ὅπου υπῆρχε ἰχθυολατρεία. Μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι ἦταν καὶ ρωμαϊκὸν σύμβολο. Μέσα στὸ χριστιανικὸν χῶρον πολὺ γρήγορα ἔγινε σύμβολο καὶ σῆμα, ἀφοῦ ἡ ἀκροστιχίδα τοῦ δηλώνει τὴν χριστιανικὴν πίστη (Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ). Τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ τοῦ συμβολισμοῦ πρότεινε στὰ 1898 ὁ Robert Mowat, στηριγμένος στὰ εὐρήματα τῆς νομισματικῆς. Ὑπέθεσε ὅτι ἡ ἀκροστιχίδα Ι.Χ.Θ.Υ.Σ. μπορεῖ νὰ ἀναλυθεῖ σὲ τρία μέρη: Ἰησοῦς Χριστὸς – Θεοῦ Υἱός – Σωτήρ, πὸν ἀντιστοιχοῦν στὴν τριμερῆ δομὴ πὸν χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ρωμαῖοι. Ἡ ἐπίσημη ὀνομασία ἐνὸς Ρωμαίου πολίτη ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπώνυμο, τὴν συγγένειαν μὲ τὸν πατέρα, καὶ τὸ παρωνύμιον

58. *Migne*, P.G. 76 σ., 796.

59. Πολύτομο ἔργο γὰρ τὴ σημασίαν τοῦ ΙΧΘΥΣ συνέγραψε ὁ γερμανὸς ἀρχαιολόγος Franz Joseph Dölger (1879-1940), (*ICHTHYS*, Nachdruck/ In 6 Bänden (Band 5 in 2 Bänden), Peter W. Metzler Verlag, Oberhausen/Duisburg 1999-2000).

του, απλό ή σύνθετο. Αυτό το είδος διάταξης συναντάται στις επιγραφές νομισμάτων της βασιλείας του αυτοκράτορα Δομιτιανού. Ο Δομιτιανός ήταν γιός του Βεσπασιανού, ενός θεοποιημένου αυτοκράτορα, έτσι το ιδεόγραμμα αποτελούσε μία φωνή χριστιανικής διαμαρτυρίας μέσα στο πολιτιστικό περιβάλλον, όπου ο Χριστιανισμός άναπτυσσόταν, έπηρέαζε και έπηρεαζόταν.

Ο ιχθύς αποτελεί σύμβολο εύχαριστίας και βαπτίσματος. Στη Βίβλο αναφέρεται συχνά, όπως όταν ο Ίησους είπε στον Πέτρο «Δεϋτε όπισω μου, και ποιήσω ύμås άλιεις ανθρώπων»⁶⁰. Υπάρχει άκόμη ή αναφορά του θαύματος από τον Χριστό, κατά το όποιο χόρτασαν 5.000 πεινασμένοι με δύο

ψάρια και πέντε άρτους⁶¹. Επίσης, γίνεται λόγος για τη θεϊκή παρέμβαση του Ίησού, ώστε να πιάσουν καλή ψαριά οί μαθητές του⁶², ενώ συγκρίνεται ή επιλογή των καλών ή κακών ψαριών από τους ψαράδες με τους ανθρώπους που θα πάνε στον παράδεισο ή στην κόλαση⁶³.

Η σημασία του πριν το Διάταγμα των Μεδιολάνων (313 μ.Χ.) ήταν μυστική, καθώς αποτελούσε σύνθημα ανάμεσα στους Χριστιανούς. Με τον σχεδιασμό ενός ψαριού, σε σχηματική μορφή, οί πιστοί αναγνωρίζονταν μεταξύ τους και ύποδεικνύονταν ό μυστικός τόπος συνάντησής τους. Ο Κλήμης ό Άλεξανδρεϋς προτείνει οί χριστιανοί να χρησιμοποιούν στις σφραγίδες από κερι το σύμβολο του ιχθύος ή του περιστεριού⁶⁴. Επίσης, σε έναν ώραίο ύμνο στο τέλος του *Παιδαγωγού* συγκρίνει τους ανθρώπους με ιχθείς που τους δελεάζει το έχθρικό κϋμα ύποσχόμενο σε αυτούς γλυκιά ζωή: «Άλιεϋ μερόπων των σωζομένων, πελάγους κακίας, ιχθείς άγνους κύματος έχθρου γλυκερά ζωη δελεά-

60. Κατά Ματθαϊον, 4:19.

61. Κατά Μάρκον 6:30-44 - Κατά Ματθαϊον, 14:15-21 - Κατά Λουκάν, 9:12-17 - Κατά Ίωάννην, 6:4-13.

62. Κατά Ίωάννην, 21:11.

63. Κατά Ματθαϊον, 13:47-50.

64. *Migne*, P.G. 8, *Παιδαγωγός*, ΙΙΙ, xi.

ζων». Ὁ Ὠριγένης θὰ σημειώσει ὅτι ὁ Χριστὸς λέγεται μεταφορικὰ καὶ ἰχθύς («Χριστὸς ὁ τροπικῶς λεγόμενος ἰχθύς»⁶⁵). Τέλος, ὁ Τερτυλλιανός, ἀπευθυνόμενος σὲ ὄσους ἀκολουθοῦν τὴν χριστιανικὴ πίστι, γράφει: *sed nos pisciculi, secundum IXΘΥΝ nostrum Jesum Christum in aqua nascimur, nec aliter quam in aqua permanendo salvi sumus*⁶⁶. Ποῦ πάει νὰ πεῖ: «Ἀλλὰ ἐμεῖς, σὰν μικρὰ ψάρια, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ΙΧΘΥΟΣ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μας, γεννιόμαστε ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ οὔτε ἔχουμε ἄλλο τρόπο σωτηρίας παρὰ μὲ τὸ νερὸ».

Στὴν κατηγορία τοῦ ἰχθύος ἐντάσσεται καὶ ὁ δελφίς (τὸ δελφίνι), ποῦ ἀπεικονίζεται στὶς Φθιώτιδες Θῆβες. Στὸ *Βιβλίον τοῦ Δανιήλ*, παρακινοῦνται τὰ δελφίνια, ὅπως καὶ ὅλα τὰ πλάσματα τοῦ νεροῦ, νὰ εὐλογοῦν καὶ νὰ δοξολογοῦν τὸν Θεὸ εἰς τοὺς αἰῶνες⁶⁷. Ἡ εὐχάριστη ὄψη του, ὅταν τὸ κεφάλι τοῦ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ νερὸ, δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι χαμογελάει, ὀδηγώντας τοὺς ναυτικούς τὸ δοῦν φιλικὰ, ὡς καλότυχο οἰωνό. Στὸ ἔργο τοῦ Φίλωνα τοῦ Ἀλεξανδρέως ἀπαντᾷ ἡ ἱστορία γιὰ ἓνα παιδί ποῦ ἀνέπτυξε φιλικὲς σχέσεις μὲ ἓνα δελφίνι. Ὅταν τὸ παιδί πέθανε, τὸ δελφίνι τὸ ἀκολούθησε ἀπὸ τὴ λύπη του⁶⁸. Στὸ Ταλμούδ, τὰ δελφίνια ὀνομάζονται «ἄνθρωποι τῆς θάλασσας»⁶⁹. Οἱ Χριστιανοὶ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν κατακομβῶν τὸ θεώρησαν σύμβολο τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλες φορὲς, ὡστόσο, συμβολίζει τοὺς Χριστιανούς. Ὅπως καὶ ὁ ἀμνός, ἔχει ἓναν ἀμφίσημο χαρακτήρα. Συχνὰ ἐμφανίζεται σὲ ζεύγη, τὸ ἓνα ἀντίκρου ἀπὸ τὸ ἄλλο σὲ ἀντίστροφη θέση.

4. ΜΟΝΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Σταυρὸς ἰσοσκελῆς, ἐλληνικὸς, σύνθετος μαζὶ μὲ σταυρὸ σὲ σχῆμα Χί. Ὁ Παῦλος εἶπε σχετικὰ μὲ τὸν σταυρό: «Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις, ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ»⁷⁰. Τὸ σύμβολο αὐτὸ λένε ὅτι εἰσῆχθη ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου. Κατὰ τοὺς διωγμοὺς ἔγινε σύνθημα καὶ κωδικὸ σύμβολο. Τὸ συγκεκριμένο σχῆμα, ποῦ

65. Migne, P.G. 13, 1120.

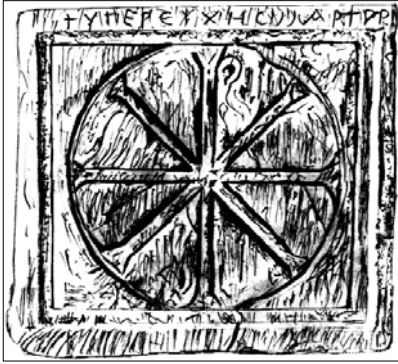
66. *De Baptismate*, Migne, P.L. 1,1.9-11.

67. *Δανιήλ*, 3:79.

68. *De Animalibus*, 67.

69. *Βαβυλωνιακὸ Ταλμούδ*, *Bekoroth* 8a.

70. *Πρὸς Κορινθίους*, 1:18.

μοιάζει σάν τροχός άρματος, έμπεριέχει όλα τά γράμματα τής λέξης Ι.Χ.Θ.Υ.Σ. (τò 'Ιωτα με τήν κάθετη γραμμή, τò Χι με τόν χιαστί σταυρό (πού λέγεται και σταυρός τού Άγίου Άνδρέα), τò Θ εἶναι ó κύκλος με τήν όριζόντια γραμμή, τò 'Υψιλον σχηματίζεται με τίς δύο χιαστί γραμμές τού κάθε ήμικυκλίου και τήν κάθετη γραμμή τού άλλου αντίστοιχού του, ένω τò Σίγμα παριστάνεται με τò ήμικύκλιο - στήν άρχαία γραφή του).

5. ΤΑΩΣ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΞ

Παγώνι, (άρχαίο: ταῶς) τò παλαιότατο συμβολικό πτηνό τῶν 'Ινδῶν, τῶν Κινέζων και τῶν Άρχαίων Έλλήνων. Τò παγώνι μαζί με τόν χρυσό και τò άσῆμι, συμβόλιζε τόν πλοῦτο τού βασιλιᾶ Σολομώντα⁷¹. 'Ο συμβολισμός τής άθανασίας τής ψυχῆς προήλθε άπό τόν άρχαίο μῦθο σύμφωνα με τόν όποιο ή σάρκα τού παγωνιού δέν φθείρεται⁷². Σχετίζεται άκόμη με τήν Άνάσταση τού Χριστοῦ, διότι χάνει τò παλιό του φτέρωμα κάθε χρόνο και βγάζει νέο, φωτεινότερο. 'Η πολλαπλότητα τῶν ματιῶν πάνω στο τόσο ώραίο σχέδιο τής οὔρας τού ύποδηλώνει τόν παντεπόπτη όφθαλμό τού Θεοῦ.

Τò φυτό πού τοιμπολογᾶ τò παγώνι μοιάζει με φοίνικα (χουρμαδιά). 'Ο φοίνικας πῆρε τò όνομά του άπό τò μυθικό πτηνό ή τò αντίστροφο, έξαιτίας τής έντυπωσιακῆς ίκανότητας για άναγέννηση, άφου δέν πέθαινε ποτέ. 'Υπάρχουν διάφορες άναφορές για τόν φοίνικα στή Βίβλο. 'Η 'Ιεριχώ όνομαζόταν και πόλη τῶν φοινίκων⁷³. 'Υπῆρχε, έπίσης, συνήθεια κατά τή θριαμβευτική είσοδο βασιλέων στις πόλεις οί δρόμοι νά στρώνονται με κλαδιά φοινίκων. Με κλαδιά άπό φοίνικα ύποδέχτηκε ó λαός τόν 'Ιησοῦ στή θριαμβευτική Του είσοδο στή πόλη τής 'Ιερουσαλήμ⁷⁴. Στήν ίδια πόλη ό ναός τού Σολομώντα στολίστηκε με κλαδιά φοινίκων, ένω στήν τοποθεσία Αίλειμ, όπου κατασκήνωσαν για δεύτε-

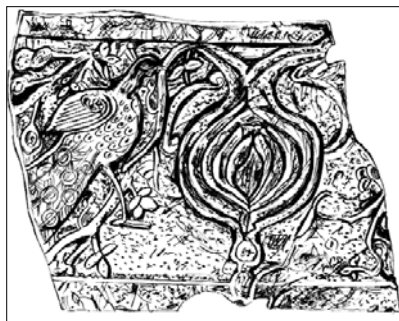
71. Βασιλειῶν Α', 10:22.

72. ΙΕΡΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ, *De Civitate Dei*, 21.4.

73. Κοιτές, 1:16.

74. Κατά 'Ιωάννην, 12: 12-13.

ρη φορά οί Ἰσραηλίτες μετὰ τὴν ἔξοδό τους ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ὑπῆρχαν 12 πηγές καὶ 70 φοινικόδεντρα⁷⁵. Ὁ προφήτης τῆς Ἀποκάλυψης τοποθετεῖ κλαδιὰ φοίνικα στὰ χέρια τῶν ἐκλεκτῶν, πὺν εἶναι τὸ σημεῖο τῆς νίκης στὸν οὐρανὸ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ: «Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὄχλος πολὺς, ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς ἐδύνατο, ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ ἐνώπιον τοῦ ἁρνίου, περιβεβλημένους στολὰς λευκάς, καὶ φοίνικες ἐν ταῖς χερσίν αὐτῶν»⁷⁶. Τὰ κλαδιὰ τῶν φοινίκων ὀνομάζονται καὶ βαῖα.

6. ΚΑΝΘΑΡΟΣ

Ὁ κἀνθαρος, ἔντομο τοῦ γένους τῶν κολεοπτέρων, ἀπαντᾶται ὡς σύμβολο στὰ μνημεῖα τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν⁷⁷. Συμβόλιζε τὴν ἀναγέννηση τῆς γῆς, (ιδιαιτέρα στὴν Αἴγυπτο εἶχε προνομιακὴ θέση), καὶ υἰοθετήθηκε ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, παραπέμποντας στὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Στὴν *Παλαιὰ Διαθήκη* λέγεται: «διότι λίθος ἐκ τοίχου βοήσεται καὶ κἀνθαρος ἐκ ξύλου φθέγγεται αὐτά»⁷⁸. Ὁ *Ψαλμὸς* 21:7 ἀναφέρει τὴ λέξη σκώληκας (ἐγὼ δὲ εἰμὶ σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ), ἢ ὁποῖα μεταφράστηκε ὡς σκαραβαῖος ἀπὸ τὸν Ἀμβρόσιο Μεδιολάνων, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὸν Χριστὸ ὡς τὸν «καλὸ Σκαραβαῖο» πολλὰς φορές, ὅπως καὶ ὁ μαθητὴς του ἱερός Αὐγουστίνος. Ἡ σύγκριση τοῦ κἀνθαρου μὲ τὸν Χριστὸ ἴσως προῆλθε καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόδοση στὸν κἀνθαρο, ὡς Αἴγυπτιακοῦ ἱερογλυφικοῦ, τῆς ιδιότητος τοῦ μονογενοῦς ἀπὸ τὸν Ἱεραπόλλωνα⁷⁹, δεδομένου ὅτι καὶ ὁ Ἰωάννης ἀναφέρεται στὸν Χριστὸ ὡς μονογενή⁸⁰.

75. Ἐξοδος, 15:27.

76. 7:9.

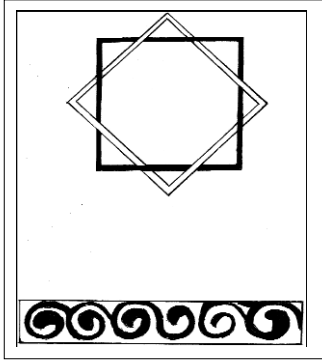
77. Εὐχαριστῶ τὸν ἀρχαιολόγο τῆς 7ης Ἐφορίας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, Πασχάλη Σταντζούρη, γιὰ τὴν ὑπόδειξη αὐτοῦ του συμβόλου.

78. Ἀββακούμ, 2:11.

79. ΩΡΑΠΟΛΛΩΝ, *Ἱερογλυφικά*, I.10. *The Hieroglyphics of Horapollo*, Translated and Introduced by George Boas, Princeton University Press, 1993, 48.

80. Κατὰ Ἰωάννην, 3:16.

7. ΑΣΤΗΡ ΚΑΙ ΚΥΜΑΤΙΟΝ

Ἄστηρ, ἄστρο τῆς Βηθλεέμ, ὀκτάγωνο ἀστέρι τῆς Λύτρωσης καὶ τῆς Ἀναγέννησης, πού συμβολίζει τὴ βάπτισι. Συχνὰ τὸ ἱερό σκεῦος τῆς βάπτισις ἔχει ὀκταγωνικὴ βάση. Ὁ Χριστὸς περιτιμήθηκε καὶ πῆρε τὸ ὄνομά του, ὅταν ἦταν ἀκόμη ὀκτῶ ἡμερῶν (τότε γινόταν ἡ παραδοσιακὴ ἰουδαϊκὴ πρακτικὴ⁸¹). Ὁκτῶ ἦταν καὶ τὰ πρόσωπα πού σώθηκαν στὴν κιβωτὸ τοῦ Νῶε, πού παρουσιάζεται ὡς ἕνας ἀκόμη παραλληλισμὸς τοῦ βαπτίσματος. Τὸ ὄνομα Ἰησοῦς, ὡς σύνολο τῶν γραμμάτων σὲ ἀντιστοιχία πρὸς τὴν ἀριθμητικὴ τους ἀξία ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ νούμερο 888. Ὁ Ἰουστίνος γράφει: «ὀνομάσθηκε ἄστρον ἀπὸ τοῦ Μωυσῆ, ἀνατολὴ ἀπὸ τοῦ Ζαχαρία, ράβδος, ἄνθος, λίθος ἀκρογωνιαῖος»⁸². Στὴ *Διαθήκη τοῦ Ἰούδα* λέγεται «Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ὡς ἥλιος δικαιοσύνης»⁸³. Ἡ *Ἀποκάλυψη* περιέχει δύο φορὲς τὴν φράση: «ὁ ἄστηρ ὁ πρωϊνός». Ἡ ἐμφάνισι τοῦ ἄστρου τῆς Βηθλεέμ σηματοδοτοῦσε τὴν καταστροφὴ τῆς κυριαρχίας πού ἀσκοῦσαν τὰ ἄστρα στὴν ἀνθρωπότητα, σύμβολο τῶν ὁποίων ἦταν οἱ τρεῖς Μάγοι⁸⁴.

Ἡ κυματοειδὴς διακόσμησι εἶναι συχνὴ σὲ παραθαλάσσιους τόπους, ὅπως στὶς Φθιώτιδες Θῆβες. Τὸ σύμβολο ἢ διακοσμητικὸ στοιχεῖο τοῦ κύματος ἔχει τὴ θέσι τοῦ μέρους ἀντὶ τοῦ ὄλου. Στὴ θάλασσα τὸ ὄλον τὸ ὁποῖο συμβολίζεται ἀπὸ τὸ κῦμα - καὶ τὸ «πολυβενθές» λιμάνι τους, οἱ Φθιωτιδεῖς ἐβρισκαν τροφή, ἀνάπαυσι καὶ ἀναψυχή. Ἴσως πίστευαν, ὅπως ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὅτι «καθάπερ λιμένας ἐν πελάγει, οὕτω τὰς ἐκκλησίας ἐν ταῖς πόλεσι ἔπηξεν ὁ Θεός (...), οὐδὲ γὰρ κυμάτων ἔστιν ἐνταῦθα δεῖσαι τρικυμίαν (...)⁸⁵. Μπροστὰ τους ἀνοίγονταν αὐτὴ ἡ μεγάλῃ θάλασσα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, πού τους δροσίζε με τὴν αὔρα της σὰν Ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ πού ἔμοιαζε με «κο-

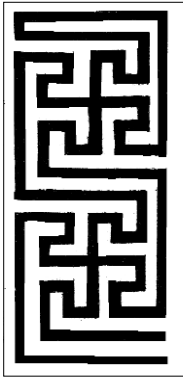
81. *Γένεσις*, 21:4.82. *Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον Διάλογος*, CXXVI, I.

83. XXIV, 1.

84. ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, *Migne*, P.G. 9, *Θεοδόχου Ἐπιτομαί*, 69-75 καὶ ΩΡΙΓΕΝΗΣ, *Migne*, P.G. 11, *Κατὰ Κέλσου*, II, 60.85. *Migne*, P.G. 49, 363.

λυμβήθρα οὐράνιος»⁸⁶, ἐνῶ ἡ νοερὴ ἢ κυριολεκτικὴ περιπλάνησις πάνω σὲ αὐτὴ γινόταν μὲ τὴ «ναῦν διερχομένη κυμαινόμενον ὕδωρ, ἧς διαβάσεως οὐκ ἔστιν ἴχνος εὐρεῖν»⁸⁷. Ἐριχταν τὴν «ἄγκυραν τῆς ἐλπίδος» στὴν πόλιν τους καὶ στίς ἐκκλησιᾶς τους. Κατέβαιναν κάποιες φορὲς «εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ποι-οῦντες ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς»⁸⁸, ἀναστοχαζόμενοι, σὲ στιγμὲς σημαντικῆς ζωῆς τους, τὰ ἔσχατα, ὅταν κάθε θάλασσα θὰ ἔχει ἐξαφανιστεῖ: «καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν· ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανός, καὶ ἡ πρώτη γῆ ἀπῆλθον, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι»⁸⁹.

8. ΣΒΑΣΤΙΚΑ

Χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὴ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ καὶ ὑπάρχει στοὺς Κινέζους, τοὺς Κορεάτες καὶ τοὺς Ἰάπωνες. Ἔχει ἰδιαι-τερες θρησκευτικὲς καὶ μυθολογικὲς σημασίες στὸν Ἰνδουί-σμό, τὸν Βουδισμό καὶ τὸν Τζαϊνισμό. Στὴν Νεότερη Εὐρώπη ἐπανῆλθε ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1790, μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῆς Ἰνδοευ-ρωπαϊκῆς γλώσσας. Οἱ ἀρχαιολόγοι προσπάθησαν νὰ τὴ συν-δέσουν μὲ τοὺς Ἄριους, τοὺς Ἰνδο-ιρανοὺς προδρόμους.

Ἡ λέξις σβάστικα προῆλθε ἀπὸ τὴ Σανσκριτικὴ svastika. Εἶναι σύνθετη ἀπὸ τὸ su- (ἀνάλογό του ἑλληνικοῦ εὐ-, ποὺ ση-μαίνει καλό, ἀγαθό), τὸ asti- ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸ Ἰνδοευρω-παϊκὸ καὶ ρομανικὸ συνδετικὸ καὶ ὑπαρκτικὸ ρῆμα «εἶναι», δηλαδὴ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ «ἔστι», καὶ τὸ -ka ποὺ εἶναι μειωτικὸ τῆς σημασίας. Ἡ λέξις λοιπὸν σημαίνει: «τὸ μικρὸ καλὸ πράγμα ποὺ ὑπάρχει»⁹⁰.

Στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, ἐπειδὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα γάμα, λεγόταν καὶ γαμμάδιον. Βρέθηκε ἀκόμη στὰ ἐρεῖπια τῆς Τροίας. Στὸν Ἑλληνο-ρωμαϊκὸ χῶρο γενικὰ καὶ στὴ Χριστιανικὴ Τέχνη ἀπομονωμένους σβάστικες εἶναι σπά-νιες. Ὑπάρχει συχνὰ ἐντὸς ἐνὸς ἐπαναλαμβανόμενου πλαισίου ποὺ ἀποτελεῖ

86. Migne, P.G. 61, 694-695.

87. Σοφία Σολομόντος, 5:10.

88. Ψαλμὸς 106, 23-24.

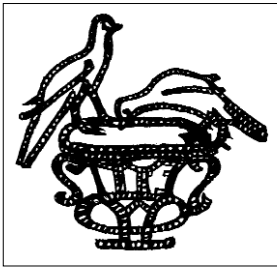
89. Ἀποκάλυψις Ἰωάννου, 21:1.

90. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ Δ. Θ., *Εἰσαγωγή στὴ Σανσκριτικὴ Γλῶσσα. Μὲ ὁδηγὸ σωστῆς προφορᾶς καὶ Γλωσσάριο Φιλοσοφικῶν Ὁρων*. Ἑλληνο-Ἰνδικὴ Ἐταιρεία Πολιτισμοῦ καὶ Ἀνάπτυξης, Ἀθήνα 2003, 188.

μία έκδοχή του μαιάνδρου. Συμβολίζει την άενη κίνηση, κατά τὸ σχέδιο ἑνὸς νερόμυλου. Στὶς τρεῖς μεγάλες μονοθεϊστικὲς θρησκείες θεωρεῖται ὅτι φέρνει καλοτυχία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀσία, ἐμφανίζεται στοὺς γηγενεῖς Ἀμερικάνους, ἐνῶ παρουσιάζεται στὴν προ-χριστιανικὴ Εὐρώπη, ὡς ἡλιακὸ σύμβολο. Ὑπάρχει καὶ σὲ Σλαβικοὺς λαοὺς, ἐνῶ τὴν ἀρνητικὴ του σημασία τὴν ἀπέκτησε μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ὅταν χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς Ναζί.

Ἐδῶ εἶναι σὲ δεξιόστροφη μορφή, σύμφωνα μὲ τὴ φορά τῶν δεικτῶν τοῦ ρολοιοῦ. Οἱ συνδεδεμένες καὶ διασταυρωμένες σβάστικες εἶναι συχνὸ διακοσμητικὸ μοτίβο σὲ Χριστιανικὰ μνημεῖα, ὄντας μία παραλλαγή τοῦ Χριστιανικοῦ Σταυροῦ, τὸ σύμβολο τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοῦ θανάτου.

9. ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΙ

Τὸ περιστέρι συμβολίζει τὴν εἰρήνη τῆς ψυχῆς μέσα στὸν Παράδεισο. Τὸ ἀγαπητὸ πτηνὸ ἀναφέρεται στὴν εὐαγγελικὴ ρήση: «γίνεσθαι φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί». Ἀναπαριστᾷ τὶς ψυχὲς τῶν ἐκλεκτῶν ποὺ δροσιζοῦνται στὶς πηγὲς τῆς οὐράνιας εὐδαιμονίας. Αὐτὴν τὴν ἔννοια φαίνεται νὰ παίρνουν κυρίως τὰ δύο περιστέρια στὴν χαριτωμένη στάση νὰ πίνουν ἀπὸ κρατῆρα. Πρόκειται γιὰ συνηθισμένο εἰδωλολατρικὸ θέμα σὲ τοπία κήπων, ποὺ ὑποδηλώνει ὅμως ἐδῶ τὸν παράδεισο, τὸν τόπο ἀναψύξεως.

Κάποιες ἀρχαῖες λατρεῖες ἀπέδιδαν στὸ περιστέρι ἓνα ἱερὸ χαρακτήρα. Ὁ Φίλων ὁ Ἀλεξανδρινὸς γράφει ὅτι τὰ περιστέρια εἶναι οἱ ἀγγελιοφόροι τῶν θεῶν⁹¹. Ἐπίσης, παρουσιάζει τὸ περιστέρι ὡς τὸ σύμβολο τῆς ἀνθρώπινης σοφίας: «πρὸ δὲ τούτοις τρυγὸνα καὶ περιστερὰν»⁹², τὴν τε θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρώπινην σοφίαν, πτηνὰς μὲν ἀμφοτέρως καὶ ἄνω πτηδᾶν μεμελετηκυίας, διφερούσας δ' ἀλλήλων, ἣ διαφέρει γένος εἶδους ἢ μίμημα ἀρχετύπου. Φιλέρημος μὲν γὰρ ἢ θεῖα σοφία, διὰ τὸν μόνον θεόν, οὗ κτῆμά ἐστι, τὴν, μόνωσιν ἀγαπῶσα συμβολικῶς αὕτη τρυγῶν καλεῖται, ἥμερος δὲ καὶ τιθασὸς καὶ ἀγλαῖος ἢ ἑτέρα, τὰ ἀνθρώπων ἄσθη περιπολοῦσα καὶ διαίτη τῇ μετὰ θνητῶν ἀσμενίζουσα·

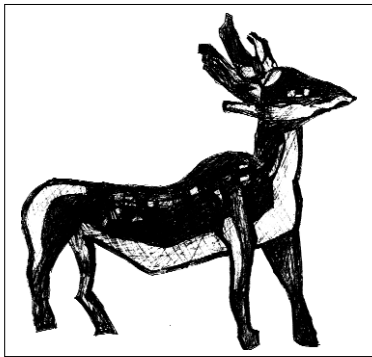
91. *Περὶ τοῦ θεοπέμπτους εἶναι τοὺς ὄνειρους* II.212-214.

92. *Γένεις*, 15, 19.

περιστερά ταύτην ἀπεικάζουσιν» (Μτφρ.: Πάρτε ένα τρυγόνι και ένα περιστέρι, τη θείκη σοφία και την ανθρώπινη σοφία, και οι δύο περωμένες, καλά έξασκημένες στο να αναπηδοῦν προς τὰ ψηλά, ἀλλὰ διαφορετικές ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅπως διαφέρουν τὸ γένος ἀπὸ τὰ εἶδος, ἢ εἰκόνα ἀπὸ τὸ ἀρχέτυπο. Ἡ θείκη σοφία ἀγαπᾷ τὴ μόνωση: ἐξαιτίας τοῦ Θεοῦ, μόνου και μοναδικοῦ, σὸν ὅποιο ἀνήκει, λατρεύει τὴ μοναξιά: ἐπίσης, ὀνομάζεται συμβολικά τρυγόνι. Ἡ ἄλλη, ἀντίθετα, εἶναι ἥπια, ἡμερη, ἀγελαία: διατρέχει τὶς πόλεις τῶν ἀνθρώπων και εὐχαριστεῖται νὰ συχνάζει κοντὰ στοὺς θνητούς: τὴ συγκρίνουμε μὲ περιστέρι»⁹³).

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ περιστέρι εἶναι ἓνα ζῶο πὸν μπορεῖ νὰ προσφερθεῖ ὡς θυσία⁹⁴. Στὸν *Ψαλμὸ 55, 7* τὸ περιστέρι χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἰκανότητα τῆς ταχύτητας, ἐνῶ ἀλλοῦ εἶναι τὸ σύμβολο τῶν Ἰσραηλιτῶν. Στὸν *ᾠσηέ*⁹⁵, ὁ Ἐφραϊμ συγκρίνεται μὲ ἓνα περιστέρι ἀπλὸ και χωρὶς νοῦ («και ἦν Ἐφραϊμ ὡς περιστερά ἄνους»). Στὸ *ᾠσμα Ἀσμάτων*⁹⁶ συμβολίζει τὴν ὁμορφία, τὴν ἀθωότητα και τὴν ἀγνότητα. Στὴν χριστιανικὴ εἰκονογραφία ἀπεικονίζει κυρίως τὸ Ἅγιο Πνεῦμα⁹⁷ στὴ βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ.

10. ΕΛΑΦΟΣ

Εἶναι σύμβολο εὐλάβειας και ἀφοσίωσης ἀλλὰ και ἀσφάλειας στὴ μέριμνα τοῦ Θεοῦ. Ἀκόμη δείχνει τὸν πόθο τῆς ψυχῆς γιὰ τὸν Χριστό. Ἡ ἔννοια εἶναι ἀντλημένη ἀπὸ τὸ ψαλμικό: «ὄν τρόπον ἐπιποθεῖ ἢ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἢ ψυχὴ μου πρὸς σὲ ὁ Θεός»⁹⁸. Ἀκόμη, ἡ εὐκινησία, εὐλυγισία και ταχύτητα τοῦ ἐλαφιοῦ θεωροῦνται ζηλευτές: «τότε ἀλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός»⁹⁹. Ἡ παροιμιώδης αὐτὴ εὐλυγισία του

93. *Περὶ τοῦ τίς ὁ τῶν θεῶν ἐστὶν κληρονόμος και περὶ τῆς εἰς τὰ ἴσα και ἐνάντια τομῆς* 126-128.

94. *Λευιτικὸ 5,7*.

95. 7, 11.

96. 1,15 και 5,2

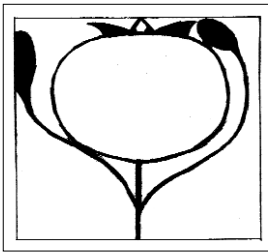
97. *Κατὰ Ματθαῖον* 3:16 και *Κατὰ Λουκᾶν* 3:22.

98. *Ψαλμὸς 41*.

99. *Ἡσαΐας, 35: 4-6*.

συνδυάζεται ενίοτε με τὸ φόβο καὶ τὴν ταραχὴ πὺ καταλαμβάνει τὰ ἐλάφια, ὅταν διαισθάνονται τὸν κίνδυνο. Πρόκειται γιὰ ἓνα συναίσθημα πὺ μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ καὶ στοὺς ἀνθρώπους ὡς «ἀλάφιασμα», ὅταν ξαφνικὰ ἀντιμετωπίζουν μία τρομακτικὴ κατάσταση. Μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ με τὸν φόβο πὺ ἀντιμετώπιζε ὁ ἀρχαῖος ἀνθρώπος, τὶς φορὲς πὺ ἡ φύση ἀγρίευε καὶ ἔδειχνε καταστροφικὰ τὴ δύναμή της. Ἐκεῖνες τὶς κλονιστικὲς στιγμὲς, με φυσικὸ τρόπο, ἔρχεται στὸ νοῦ ἡ σκέψη τῆς ἀπόλυτης ἐγκατάλειψης στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. «Φωνὴ Κυρίου καταρτιζόμενη ἐλάφους καὶ ἀποκαλύψει δρυμοὺς»¹⁰⁰.

11. ΡΟΔΙ

Οἱ ἀρχαῖες ὀνομασίες τοῦ ἦταν «σίδη» καὶ «ροιά», ἐνῶ στὶς μυστηριακὲς λατρεῖες σχετιζόταν με τὴ γονιμότητα. Τὸ ρόδι εἶναι σύμβολο τῆς Ἀνάστασης καὶ τῆς ἐλπίδας γιὰ αἰώνια ζωὴ. Ἐξατίας τῆς ἀφθονίας τῶν σπόρων μπορεῖ, ἐπίσης, νὰ συμβολίζει τὴ βασιλεία καὶ τὴν ἐκκλησία, ἀφοῦ οἱ σπόροι ἀντιπροσωπεύουν τοὺς πολλοὺς πιστοὺς πὺ συνιστοῦν τὴ μία καθολικὴ ἐκκλησία. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα συνδεόταν με τὸν μῦθο τῆς Δήμητρας καὶ Κόρης πὺ ξαναναμώνουν τὴν ἀνοιξή. Ὁ Χριστιανισμὸς υἰοθέτησε τὸ θέμα, συνδέοντας τὸ ρόδι με τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν πιστῶν ἀντὶ τῆς ἐτήσιας ἀναγέννησης τῶν καρπῶν. Οἱ σπόροι πὺ σκᾶνε ἀπὸ τὸ ρόδι συνδέονται με τὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος με ὀρμὴ ξέφυγε ἀπὸ τὸν τάφο.

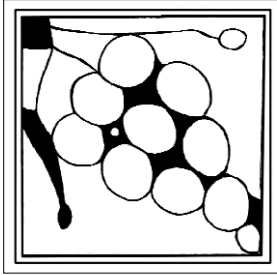
12. ΣΤΑΦΥΛΟΣ

Τὸ πιὸ ἀγαπημένο φυτὸ εἶναι τὸ ἀμπέλι, τὸ κλῆμα, τὸ σταφύλι. Παραπέμπει στὸ φυόμενο στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας «κλῆμα καὶ βότρυς σταφυλῆς ὃν ἔκοψαν ἐκ τῆς φάραγγος βότρουος οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ»¹⁰¹, ἀλλὰ σχετίζεται καὶ με τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ «ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή»¹⁰². Ὁ οἶνος ἐκ τῆς ἀμπέλου «εὐφραί-

100. Ψαλμὸς 28.

101. Ἀριθμοί, 13: 24.

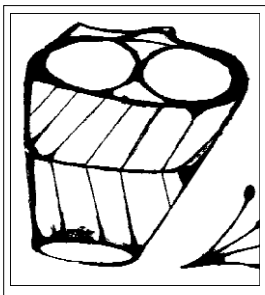
102. Κατὰ Ἰωάννην, 15: 1.

νει καρδιάν», αλλά η χρήση του στην *Παλαιά Διαθήκη* συνίσταται να γίνεται με μέτρο. Στὸν Γάμο στὴν Κανὰ τὸ νερὸ μετατρέπεται σὲ κρασί ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ, ἐνῶ ἐν γένει συμβολίζει τὴν εὐκαρπία καὶ τὴν εὐφροσύνη. Τὸ ἀρχαῖο αὐτὸ διονυσιακὸ σύμβολο ἐντὸς τοῦ νέου σημασιολογικοῦ πλαισίου ὑποδηλώνει τὴν ἔνωση τῶν Χριστιανῶν μὲ τὸν Χριστό. Ὁ οἶνος ἀγιάστηκε στὸν Μυστικὸ Δεῖπνο ὡς τὸ πολύτιμο αἷμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἀντιπροσωπεύει τὸ τίμημα σὲ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ χύθηκε ὡς πληρωμὴ γιὰ τὶς ἁμαρτίες τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ Ἰησοῦς λέει «τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ αἷμα μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν»¹⁰³, μία δήλωση ποὺ ἐπαναλαμβάνεται στὰ Εὐαγγέλια. Ἡ συμμετοχὴ στὴ Θεία Εὐχαριστία ἀπὸ τοὺς πιστοὺς σὲ κανονικὴ βάση ἔχει τὸ νόημα τῆς διαρκοῦς ὑπόμνησης τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅλων ὅσων ἔπραξε γιὰ τὸν ἄνθρωπο στὴ ζωὴ του, τὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνάσταση. Ὁ σημαντικὸς αὐτὸς χριστολογικὸς καὶ σωτηριολογικὸς του χαρακτήρας θὰ συνεχιστεῖ σὲ ὅλη τὴ χριστιανικὴ παράδοση. Ἔτσι γιὰ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα εἶναι «ὁ μέγας βότρυς, ὁ Λόγος, ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβείς», ἐνῶ γιὰ τὸν Ὁριγένη καὶ τὸν Γρηγόριο Νύσσης ὁ ἀληθινὸς οἶνος εἶναι μόνον ὁ Χριστός.

13. ΚΑΛΑΘΟΣ ΚΑΙ ΑΡΤΟΣ

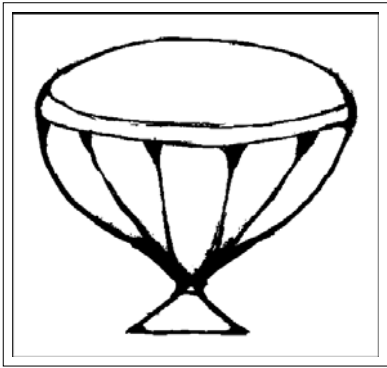
Σύμβολο τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ τῶν πρωτοχριστιανικῶν γευμάτων Ἀγάπης (νεκρόδειπνα) προέρχεται ἀπὸ τὸ θαῦμα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων στὴν ἔρημο, ὥστε νὰ τραφοῦν πέντε χιλιάδες ἄτομα. Συνηθισμένο σύμβολο τῶν κατακομβῶν, μπορεῖ ἐλεύθερα νὰ ἐρμηνευτεῖ σὰν οὐράνιο δεῖπνο, ἔχοντας ἐσχατολογικὴ σημασία: συμβολίζει τὴ συμμετοχὴ τῶν πιστῶν στὴν αἰώνια μακαριότητα ποὺ κερδίζουν μέσω τῆς ἔνωσης μὲ τὸν Ἰχθὺ ἢ τὸν ἄρτο, δηλαδή τὸν Χριστό.

Ἰδιαίτερα ὁ ἄρτος συμβολίζει τὴ ζωὴ· κατὰ τὸ λόγο τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ «ἐγὼ εἰμὶ ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ ἐρχόμενος πρὸς ἐμὲ οὐ μὴ πεινάσει»¹⁰⁴. Στὴν

103. Κατὰ Ματθαῖον, 21: 26, 28.

εὐχαριστιακὴ χρῆσις ὁ πιστὸς ἐνώνεται μὲ τὸν ἴδιον τὸ Θεό, τοῦ ὁποῖου τὸ σῶμα εἶναι ὁ ἄρτος¹⁰⁵. Οἱ σπόροι τοῦ σίτου ἀπὸ τοὺς ὁποίους παράγεται ὁ ἄρτος ὄταν τοὺς σπείρουν συγκρίνονται μὲ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀναμενόμενη καρποφορία τοὺς μὲ τὴν ἀνάστασιν¹⁰⁶. Στὶς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*¹⁰⁷ ἐπισημαίνεται ἡ σημασία τοῦ τεμαχισμοῦ τοῦ ψωμοῦ (ἄρτοκλασία) σὲ σχέση πρὸς τὴν προσευχὴ καὶ τὸ Κυριακὸ Δεῖπνον, πού θὰ πάρουν ἀργότερα τὸ τεχνικὸ ὄνομα Εὐχαριστία.

14. ΚΑΛΥΞ

πεπαιτα μεσαιωνικὸς μῦθος τοῦ συμβολίζει τὴν αἰώνια ἀναζήτηση.

Ἐο φυτικὸς κάλυκας παραπέμπει στὸ κύπελλο ἀπὸ χρυσοῦ ἢ ἀσημι πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὸν καθαγιασμένο οἶνον τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. Τὸ Ἅγιο Δισκοπότηρο τῶν τελετουργιῶν εἶναι συνήθως βαρὴ διακοσμημένο μὲ πετράδια καὶ μὲ συμβολικὰς ἀπεικονίσεις. Δέχεται τὰ «τίμια δῶρα», δηλαδὴ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Σωτῆρος. Τὸ Δισκοπότηρο μεταφέρει τὶς ποιότητες τῆς φύσης τοῦ Χριστοῦ μέσω τῆς Θεῆς Κοινωνίας. Ἐο μετέ-

15. ΑΒΑΚΙΟ

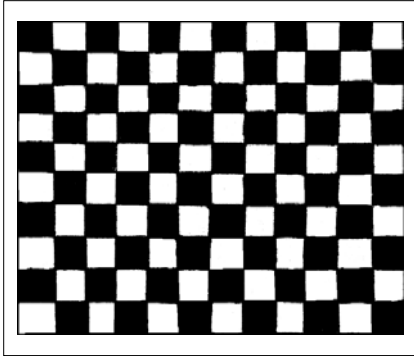
Ἀπὸ τὸ βασιλικὸ παιχνίδι τῆς ἀρχαίας Οὔρου, τὸ senet καὶ τὸ seega τῆς Αἰγύπτου, τὸ Μινωικὸ ζατρίκιον, τὴν «πεττεία» πού παίζουν ὁ Ἀχιλλέας καὶ ὁ Αἴαντας, τὴν προσωποποίηση τοῦ χρόνου ὡς παιδί πού παίζει πεσσοὺς καὶ τοῦ ἀνήκει τὸ βασίλειον κατὰ τὸν Ἡρόκλητον, τὸ ἀβάκιον ἐκτὸς ἀπὸ παιχνίδι καὶ διακοσμητικὸ σχέδιον, συμβολίζει μέσα ἀπὸ τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μαύ-

104. Κατὰ Ἰωάννην, 6:35.

105. Κατὰ Μάρκον, 14:22.

106. Κατὰ Ἰωάννην, 12:14.

107. 2:42.

ρου, τὸ φῶς πὸν ἐναλλάσσεται μὲ τὸ σκοτάδι. Ἀκόμη, τὸ λευκὸ συμβολίζει τὸ ἀγαθὸ, τὸ ὁποῖο ἐκεῖ ὅπου δὲν ἐπιλάμπει, ἀφήνει νὰ φανεῖ ἡ στέρηση τοῦ ἴδιου ὡς ἄλλου, ὡς παρυνπόσταση ἢ ὡς ὕλη. Τὸ λευκὸ μπορεῖ νὰ ἀναπαριστᾷ, ἐπίσης, τὸ ὄντως ὄν, πὸν ὅταν σκιάζεται, φαίνεται τὸ διπλό του, τὸ ὁποῖο στὴν οὐσία δὲν ὑπάρχει καὶ εἶναι μὴ-ὄν. Ἡ ἐναλλαγὴ φωτὸς καὶ σκότους, ὑφίσταται γιὰ τὰ χοϊκὰ ὄντα πὸν εἴμαστε

ἐμεῖς συνεχῶς μέχρι τὸ τέλος. Τὴν ἴδια στιγμή ὅμως, μέσα ἀπὸ τὸ σταυρικὸ σχῆμα πὸν διαγράφεται καθαρὰ, ἡ λύση ἔχει ἤδη δοθεῖ, ἀπὸ τὸν ὑπέρτατο σχεδιασμό, ἀπὸ τὴ Θεία Οἰκονομία. Τὸ αἶνιγμα τοῦ ἀβακίου δὲν θεωρεῖται, σύμφωνα μὲ τὴ σταυρικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ, καθόλου αἰνιγματικό, ἀφοῦ ὁ νικητὴς ἔχει ἤδη ἀπὸ τοῦ νῦν θριαμβεύσει. Ἡ σκακιέρα σὰ ἔσχατα γίνεται ὅλη λευκὴ καὶ ἡ γνώση κατορθώνει τὴν πληρότητα: «ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην»¹⁰⁸.

Συμπέρασμα

Ὁ στόχος τῆς ὑπαρξης τῶν χριστιανικῶν συμβόλων πὸν ἀπαντῶνται στὶς Φθιωτίδες Θῆβες τῆς Θεσσαλίας, ἦταν νὰ ὀδηγήσει ὅλους ὅσους ἀντιλαμβάνονται τὴ διττὴ γλῶσσα τους, σὲ μία μέθεξι καὶ ἀναγωγὴ πέραν τῶν προϋποθέσεων τῆς κατανόησής τους. Ἀποτελώντας ὁρατὲς μορφοποιήσεις δὲν περιορίζονται σὲ ὅ,τι παριστοῦν, οὔτε σὲ ὅ,τι θεωρεῖται ὅτι συμβολίζουν. Ἡ σημαντικότερη αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τοὺς λοιπὸν, ὑπερβαίνουν κάθε ἀντανάκλαση καὶ εἰκόνα, οὐσία, νόηση καὶ ζωὴ. Ἄρα ἡ πιθανότητα νὰ διαρκέσει ἡ ἀποτελεσματικότητά τους στὸν ἱστορικὸ χωροχρόνο δὲν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ τὴν παρουσία τους ἐντὸς αὐτοῦ. Κάθε ἱστορικὴ ἐρμηνεία τους στερεῖται ἐπαρκoῦς αὐτονομίας γιὰ νὰ φωτίσει τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ ἔμπνευσή τους. Ἡ σύγκλιση τῆς ἱστορικῆς προσέγγισης πρὸς τὴ θεολογικὴ διάσταση ἦταν ἐδῶ ἀπαραίτητη, ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ μία ἀπειροελάχιστη ὑποψία τῆς

108. Πρὸς Κορινθίους Α', 13:12.

πνευματικῆς ἀλήθειας τὴν ὁποία μεταφέρουν. Ὁ τρόπος φανέρωσής τους διατηρεῖ οὕτως ἢ ἄλλως τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία του, κυρίως λόγω τῆς ἐνότητας τῆς φύσης του, ἢ ὁποία ἔγινε προσπάθεια νὰ διατυπωθεῖ μὲ δογματικὴ μορφή στοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Χριστιανισμοῦ.